

САҢА ОЛОХ

Чурапчы улуунун хаһыата • ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫҢ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР • @ sanaoloh

бээтинсэ алтынны 8-субуота алтынны 9-баскыһыанна алтынны 10-бэтидизинньик алтынны 11-оптуорунньук алтынны 12-сэрэдэ алтынны 13-чэппиэр алтынны 14

--- УЛУУСКА --- БУ КҮННЭРГЭ ---

--- ДОРУОБУЙА ХАРЫСТАБЫЛА ---

ҮЙЭЛЭРГЭ КЭРЭҤЭЛИИ, ӨЙДӨТӨ ТУРУОХТУН!

Быйыл саха биллиилээх фольклорна-этнографа, кыраайы үөрэтээччигэ Андрей Андреевич Савин төрөөбүт 125 сылын туолар. Кини үбүлүйдээх сылыгар төрөөбүт нэһилиэгэр, улууспутугар, өрөспүүбүлүкэ араас хабааннаах дьаһаллар ыытыллынылар.

Алтынны 6 күнүгэр Андрей Андреевич үөскээбит, оҕо эрдэбинэ сүүрбүт-көппүт алааһыгар Бэттизмэлээххэ өйдөбүннүк бэлиэ туруоруллубутун үөрүүлээхтик аһыы буолла. Улуус дьокутааттарын Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ А. А. Захаров, улуус дьаһалтатын баһылыгын социальнай болпуростарга солбуйааччы Н. И. Аммосов, Болтоно нэһилиэгин баһылыга В. В. Макарова, Улуустаабы Андрей Савин аатынан мусуой дириэктэрэ Ю. С. Толстоухов, Култура управлениетын үлэһитэ В. П. Герасимов, А. А. Савин аймактара В. Д. Вырдылина, И. С. Соловьева, Болтоно оскуолатын мусуойун үлэһитэ З. Е. Егоров уо. д. а. кыттыһы ыллылар.

Анал бэлиэни үөрүүлээхтик аһыыга кытааччылар Бэттизмэлээх алааска тимирибитигэр бу күнүргэ бытынан бүрүлүн турбут халлаан күн уотунан чэмэлччи тыһан уруйдуу-айхаллыы көрүстэ. Бэттизмэлээх кырдык даһаны кэрэ көстүлүөх, кизин-куон, улахан күөллээх алаас эбит. Саха норуодунан суруйааччыта, биһир дойдубулаахпыт Семен Андреевич Попов-Сэмэн Тумат „Краевед-этнограф, фольклорист А. А. Савин“ дьин кинигэтигэр Андрей Андреевич «Бэттизмэлээх олус сөбүлүүбүн» дьин чугас доһоругар, байыаннай быраас Д. Т. Брыскаевка элпитин суруйбута

төрүүбүтүн, бу мустан турар сайылыктарын Бэттизмэлээх алааһын олутун таптыһарын туһунан, саха норуотун урукку үгэстэрин, фольклорун үөрэтигэ сыраллаах үлэтин ырытан ахтыы онордулар. Манньык бэлиэлэр туруулаа өйдөбүннүк эрэ буолбакка, ымчаты өй-санаа, норуотугар бэриинилээх буолууга, төрөөбүт сиргэ-уокка тапталы интэригэ сүнгэн суолталаабын эттилэр. Савиннар аймабалаан үөрөбү ылан, айан-туган, сахаларын норуотугар биллэр-көстөр суолу-иһи хаалларбыттарын бары улуус дьонно-сэргэтэ билиилэрин астына бэлиэтээтилэр.

Болтоно нэһилиэгин баһылыга Варвара Васильевна Макарова нэһилиэккэ А. А. Савин төрөөбүтэ 125 сылыгар аналлаах дьаһаллар ыытыллыларын билиһиннэрдэ, бу өйдөбүннүк онорторууну өйөөбүт улуус салалтатыгар, чуолгаан үйэтиги хамыһыытын салалтатын А. А. Захаровка, эскиһин онорбуттарга, уус Г. В. Дьячковскийга, кыттыһы ыла кэлбит А. А. Савин аймактарыгар махталын биллэрдэ, Махтал суруктары туттартаата. Андрей Андреевич Савин аймактара Ирина Савина Соловьева, Мария Дмитриевна Вырдылина бу өйдөбүннүк онорбуттарга махталларын биллэрдилэр, улуус мусуойунун сибээстээхтик үлэһитлэрин бэлиэтээтилэр, инникитин даһаны үйэтигэ үлэ убаарабатыгар багардылар.

Андрей Андреевич Савинна анаан туруоруллубут өйдөбүннүк үйэлэргэ кини үрдүк аатын кэрэһэлиин туруохтун!

Алексей СЛЕПЦОВ.

--- ҮӨРЭХ ---

Дойдубут аатын чизэстээхтик көмүскээтилэр

Алтынны 3 күнүгэр “Кыайы” Бүтүн Арасыйытатаабы байыаннай-ыспартыбынай оонньуу “Кыайылаахтар суоллара” түһүмэх Москва анынаабы Калининэ бөһүөлүк “Алабино” полигонугар ыытыллан түмүктэннэ.

Волгоград кыһа Александра Дедусенко: “Крутой боевика уһулла сылдыар курдук сананыы баара. Биһиги сүрүн сорукпутунан — утарылаһааччыларбытын булан суох оҕоруу этэ. Кылгас кэм иһигэр түмүллэ охсон, кэмин түбэһиннэрин, противобаскэтиитэ, “диверсаннар” атаакалаарыгар утарылаһыы,

минэ иитиллибит сирин туорааһын, “снарядтары” устуу, бааһырыт доһор-саллаапытын кыргыһы хонууттан таһаарыы, бастагы суһал көмөнү оҕоруу — бу барыта сүрүн конкуреннарбыт кэтэхпитигэр тыһанар кэмнэригэр этэ. Сахалар дьинсугуаанманньыгыбын көрүстүм, олус кыахтаах уонна кыраһыабай уолаттар эбит. Кинилэр төһө даһаны “Кыайылаахтар суоллара” түһүмэххэ 2-с буоллаллар, мин санаахпар, саамай үчүгэйдэр этэ”, — дьин оҕоруу ыраас санаатын күлэ-үөрэ, куйаар ситимин нөһүө үлэһиннэ.

Байыаннай-ыспартыбынай турнир хаамыһын “Юнармия” кылаабынай ыстаабын начаалынньыга, Олимпийскай чөмүтүөт Никита Нагорнай хонтуруоллаата: “Дьин ылан көрдөхкө, бу турнир бэйэтэ туһунан Олимпийскай оонньуу. Бэйэтэ тусла устуоруйаах, ураты сирдээх-туомнаах. “Кыайы” оонньуу 20-ч сыл ыытыллан кэллэ. Манна кытта кэлбит эдэр армеецтар бука бары кыайылаахтаргыт, иннигит дьин ким иһин”, — дьин эбэрдэ тылыгар эттэ.

Саха сириттэн сүүмэрдэммит Чурапчы улуунун 10 эдэр армееһын хамаандата, уопсай түмүккэ, Арасыйытата 72 эрэллээхтэнтэн 10-с мизэстэ буолары ситистэ. Улахан кыайы буолар! Кинилэртэн 4-дэ — Аба дойду Улуу саргитин кыттылаабы Иван Михайлович Павлов аатын хорсунук кыттылаабы Иван Михайлович Павлов аатын хорсунук сүгэр Мурун орто оскуолатын үөрэнээччилэрэ. Кинилэри

быйылгы Маннаары оонньууларын оонун ытыыга чөмүтүөт, физкультура учуутала Александр Оконешиков уонна “ОБЖ” учуутала Александр Ефимов дьарыктаабыттар. “Биллэн турар, уолаттарбынан кизин туттабын. Бу иннинээбэи оҕорор эмиз үтүс ситиһилэрдээх этилэрэ. Өсөө үчүгэйдик дьарыктаахха, өсөө кэлбит А. А. Савин аймактарыгар махталын биллэрдэ, Махтал суруктары туттартаата. Андрей Андреевич Савин аймактара Ирина Савина Соловьева, Мария Дмитриевна Вырдылина бу өйдөбүннүк онорбуттарга махталларын биллэрдилэр, улуус мусуойунун сибээстээхтик үлэһитлэрин бэлиэтээтилэр, инникитин даһаны үйэтигэ үлэ убаарабатыгар багардылар.

Андрей Андреевич Савинна анаан туруоруллубут өйдөбүннүк үйэлэргэ кини үрдүк аатын кэрэһэлиин туруохтун!

Одзулуунтан — 2 оҕо (сал. Николай Климов), Алабартан — 1 оҕо (сал. Александр Христофоров), интэринизт-оскуолаттан — 2 оҕо (сал. Егор Петров), Чурапчы орто оскуолатын — 1 оҕо (сал. Аллыс Сирябин). Хамаанданы Алабар орто оскуолатын дириэктэрэ, уопуттаах иитэччи Дмитрий Соловьев уонна Одзулуун орто оскуолатын Николай Климов илдьэ бара сырыттылар.

Санатан эттэххэ, “Юнармия” Бүтүн Арасыйытатаабы байыаннай-патриотическай хамсааһын 2016 сыллаахха Арасыйытата оборонада министристибэтин көбүлээһининэн уонна дойду Бэрэсидьиэнэ Владимир Путин өйөбүлүнэн тэриллибитэ. Онуоха ити сыл Чурапчы улуунун дьаһалтатын өйөбүлүнэн, Иван Павлов аатынан Мурун орто оскуолатын баазатыгар СӨ Ил Түмэн дьокутаата, саллаас майора Семен Никитин, очотообу дириэктэр Михаил Дьячковский

быһаарыныларын эдэр армеецтар этэрээттэрэ тэриллибитэ. Улууска бу хамсааһыны бойобуой дьайыы бэтэрээннэрин Сэбиэтэ, бэрэссэдээтэл Илья Березкин күөскэ өйөөбүттэрэ. Үтүө үгэс быһыытынан, сылын аайы маныаха сыһыаннаах тэрээһиннэри ыыталлар.

Семен ЖЕНДРИНСКЭЙ.

Улууска балаһыанна уустук

Аан дойдуга тардаммыт COVID-19 олус сыстыганнаах уонна кутталлаах дьин билигин да салҕанан бара турар. Бүтүгүн күнүгэ ыарыы үрдээн турар кэмэ (үтүс долгуна). Күннэ регистрация, ортотунан, терапевт бырааска ОРВИ-га 52 ыызов, оҕорго, ортотунан, 35 ыызов киһир. Коронавирустаабыт дьонно тусла инфекционист быраас, массына сылдыар. Вызовтарга тусла массына, терапевт быраас сылдыар. Орто медицинскэй персонал дьинэ процедура оҕороругар тусла массына анаан сылдыар.

Доруобуйа харыстабылын министристибэтин бирикээһинэн балаһыанна киһир ыарыһахтар сытар балыһаа киһирлэрэ, диспансеризация, медицинскэй көрүү, испислинист улуустарга, нэһиликтэргэ тахсан көрөллөрө тохтуу.

Чурапчы улуунун COVID-19 ыарыһы утары болсор ыстаап күн бүгүн улууска Кини балыһаны кытта ыкса үлэлиир, дьаһаллар суһал ыстаап муһуһуун кэнниттэн тутта тахсаллар. Суһал ыстаап быһаарыһынан, оскуолалар онлайн көрүнүгэ көһөн үөрэнэллэр.

Чурапчыга COVID-19 ыарыһынан ыалдьыбыт киһи уопсай ахсаана — 2034. Үтүөрбүтэ — 1690 (83,1% тэннэстэ). Билигин сытар балыһаа 66 ыарыһах, онтон оҕо — 1. Тастан 235 ыарыһах эмтэнэр, ол иһигэр 20 оҕо. Самоизоляцияга 560 киһи оҕорор. Дьокуускайга 8 ыарыһах эмтэнэр. Чурапчыга 75 инфекционнай куоркага 4 быраас, 12 орто медицинскэй персонал, 12 алын медицинскэй персонал, эвакуационна, реанимация отделениета үлэлиир.

Күн бүгүн балыһа үлэһиттэрэ түүннэри-күнүстэри күүстээх үлэбэ сылдыаллар. Элбэх үлэһит ыалдьар, ыарыһахха вызовка, анаалыс ылыһытар, дьинэ процедура оҕорго ыктарыһалар тахсаллар.

Улуустуугар бу дьаны утары вакцина кэлэн оҕорулла турар. Күн бүгүн 5742 киһи вакцина ылла. Улуус үрдүнэн 42,9% киһи вакцинацияланна.

Ыарыы салгынынан, ыалдьыбыт киһи ытытабына, сөтөлүннээһинэ, кэпсэтигэ, борсудукта, мал-сал нөһүө бэрриллэр. Ыарыы инкубационнай кэмэ — 14 күн. Ыалдьыбыт киһи кыраадыһа 39-ка тийэ тахсар, кураанаһынан сөтөллөр, тыһа кылгыр, сылаарбыр, быһыһынара, төбөтө, иһэ ыалдьар, түһүн иһэ ыарыһа, сүрбэ көбөр, хотуолуор. Ыарыһа тыһа кылгыра ыалдьыбытын кэнниттэн 7-8 суукатыгар күүһүрэр, ыарыы чэпчэки, орто, ыарахан көрүнүгэ араһсар. Орду саастаах кырдыаһа дьон ыараханньык ыалдьаллар. Ыалдьыбыт киһи бырааһы дьинэтигэр ытыгар. Коронавирус инфекцията күн-түн мутациялаан иһэр. Ыарыы сибинитэ күүһүрэн иһэр. Нэһилиннэ атам саастаах дьонугар уонна хроническай ыарыһаах дьонно олус ыараханньык аһар, хомойуох иһин, бу ыарыһтан 35 киһи олохтон тусраата.

Ыалдьыбыт киһи ринофарингиттан саҕалаан, бронхит, бронхолит, пневмонияга тийэ сүһүрүн сэл. Эмчиттэр ыарыһах эпидемиологическай туруун ыһытан, лабораторнай чинчийилэрин оҕорон, тустаах сытан эмтэнэр балыһатыгар киллэрэллэр.

Тэрилтэлэргэ үлэһиттэр үлэ чааһын иннинэ уонна үлэ чааһын бүтүүтэ кыраадыһарын мээрэйдэнэллэр, үлэлиир сирдэрин салгылаталлар, кварцыттылар, дезириэтибэ саҕаастаах уунан иһчэбэи быһылааһыны оҕороллор.

Убаастабыллаах Чурапчыбыт улуун олохтоохторо! Бу харыстанар нымалары туттуобун! Уодаһынаах ыарыһы этэнгэ аһарыһын!

Кини балыһаа суһал линийэ үлэлиир. (89618696878 уонна 89644202833).

Билигин улууска балаһыанна олус уустук. Улууспут дьонно-сэргэтэ! Кэнниттэн-барыһтан туттуна, бары санитарнай нусмалары тутуһан этэнгэ буолусбун, бэйэ-бэйэни харыстаһабын! Вакцинаһы ылыһыт, нэһилиннэ 80% ыллахпытна, уопсай иммунитет бу ыарыһа үөскүөбэ.

Александра СЕДАЛИЦЕВА.

Кини балыһаа кылаабынай бырааһын тэрийэр-методическай үлэбэ солбуйааччы.

--- ИЛ ДАРХАН НЭДИЭЛЭТЭ ---

Айсен Николаев үлэтин сүрүн түгэннэрэ

Балабан ыйын 27 күнүгэр

Өрөспүүбүлүкэ судаарыстыбаннаһын күнүгэр Ил Дархан Айсен Николаев Саха норуотун чулуу уола, уһулччулаах уопастыбаннай уонна политической дьайытлал Былатыан Ойуунускай пааматынньыгар тыыннаах сибээки дьөрбөтүн ууруу дьоро тэрээһинигэр кытынна.

Балабан ыйын 27 күнүгэр Ил Дархан Дьокуускай куорат Ленин проспектин 36-с нүмүрдээх дьэтин иннитэр иһи-бии Семён уонна Софрон Даниловтарга аналлаах пааматынньык үөрүүлээх арыллыгыгар кытынна.

«Хайа бабарар субъект судаарыстыбаннаһа – политической дьэйтэллэр өкөлөрүттэн эрэ буолбакка, бэйэлэрин өйдөрүнэн, дьэбурдарынан норуот санаатын, култууратын бөбүргөтөр дьонтон эмиз тутулуктанар. Иһи-бии Даниловтар Сахабыт сириг сайдыытыгар киллэрсибит өкөлөрө туоһа да кэмнэммит», – дьээн пааматынньык арыллыгыгар Айсен Николаев эттэ.

Сахабыт сирэ төрүттэммитэ 100 сылын көрсөр кэрэ-бэлэс күнүгэ чуһаан иһэн, өрөспүүбүлүкэбит үгүс көлүөнэ олохтоохторун өйдөрүгэр-санааларыгар улахан үтүө дьайыыны онорбут классиктарбыт суруйан хаалларбыт айымньыларыгар тапталы үөскэтии өссө сытырхайар.

Айсен Николаев Дьокуускай куоракка Ленин болуоссата сангардыллытын кэмигэр тустаах искибизр киин куорат олохтоохторун уонна ыалдыттарын биир таптаан сылдьар сирдэринэн буоларыгар эрэнэрин биллэрдэ.

Балабан ыйын 27 күнүгэр

Бырабыыталыстыба дьэитин Өрөспүүбүлүкэ саалатыгар Ил Дархан олох араас эйгэтигэр таһаарылаахтык үлэли-хамсыы сылдьар дьонго үрдүкү Судаарыстыбаннай набаараадалары үөрүүлээх быһыыга-майгыга туттарда.

Кирии тылыгар Айсен Николаев 31 сыл анараа өттүгэр, 1990-сыл балабан ыйын 27 күнүгэр, Үрдүкү Сэбиэт XII ыңырылтын дьокуутаатара Михаил

Ефимович Николаев саалататынан өрөспүүбүлүкэ Судаарыстыбаннай суверенитетын Декларациятын ылыммыттар. Сүдү политической уонна экономической уларыылар тирээн турар кэмнэригэр бу историческай суолталаах докумуон Саха сирэ улуу Араассыйа састаабыгар сайдар кэскиллээбин мэктизлээбитэ.

«Билигин Сахабыт сирэ Уһук Илиннэ уонна Арктикага эканомикэ көрдөрүүлэринэн инники күөҥнэ сылдьар уонна үгүс норуоттар тылларын, култуураларын харыстыр, дьэиз кэргэн уонна иһи туһугар кыһамныыны олохтуур киин быһыытынан биллэр. Бу – барыта кэнники отут сыл устатыгар Саха сирин олохтоохторо ситиспит улахан өкөлөрө буолар», – дьээн Ил Дархан иһитиннэрдэ.

Быйылгы сыл өрөспүүбүлүкэбэ хаһан да буолбатах улахан ойуур баһаардарын, курааны, хамсык дьаһын кытары сибээстээх ыарахаттары ажалла, ол эрэн Саха сирэ барытын этэннэ туораата. Федеральная киинтэн, дойдут атын эргийизиннэриттэн, уоту бохсууга үлэстэспит өрөспүүбүлүкэ олохтоохторун көмөлөрүнэн халын тайба тыабытын өрүһүйдүбүт. Тыа сирин олохтоохторо бырабыыталыстыба өйөбүлүнэн кыстыкка этэннэ киирэргэ күүстээхтик үлэли сылдьаллар.

Төһө да ыарахаттар үөскээтэллэр, өрөспүүбүлүкэ туруоруммут быллалларын толорор санаалаах. Эргийизин саалтата сүрүн сыалы – өрөспүүбүлүкэ хас биридди олохтоого байылыат олохтоонорун ситиһэр бигэ санаалаах. Ол быһыытынан оскуолалары, уһууааннары, олоһор дьэизгэри тутуу, суолу өрөмүөннээһин, уопастыбаннай сирдэри тулсарыы, хаарбах дьэизлэри көтүрүү былаан быһыытынан ытыллар.

«Быйыл бииһи Өрөспүүбүлүкэ Судаарыстыбаннаһын күнүн Сахабыт сирэ 100 сыллаах үбүлүгүн көрсүү чэрчитинэн бэлэтиибит. Биһиги салгыт даһаны хас биридди иһи төрөөбүт дойдутугар баайдык уонна дьоллоохтук олоһорун ситиһэргэ анаан бары күүһү

ууран үлэлиир соруктаахпыт», – дьээн этэн туран, Айсен Николаев дьоро тэрээһин кыттылаахтарыгар уонна өрөспүүбүлүкэ бары олохтоохторугар сана кыайылары, дьолу, эйэни уонна бигэ туругу баһарда.

Балабан ыйын 28 күнүгэр

Өрөспүүбүлүкэ баһылыга Араассыйага Япония Суһал уонна Боломуо-чуйалаах посол Тоёхиса Кодзүкины кытары көрүстэ. Өрүттэр Саха сирэ уонна Япония биригэ үлэлиһилэрин хайдыһаларын торумнастылар. Япония посолга Саха сиригэр киһимэт уларыытыга хайдах дьайарын чинчийиэ интэриэстээбин биллэрдэ. Оттон Айсен Николаев Япония хампааньалара Саха сирин социальная-экономическай сайдыытыгар туһуламмыт беден бырайыактары олоххо киллэригэ көмөлөрүн иһин махтанна уонна тустаах үлэ өссө да салҕанарыгар эрэллээбин биллэрдэ. Инникитин Япония хампааньалара Саха сиригэр бөбү харайар ыстаансыла тутуугар, күөдүтүллэр энергетикага сыһааннаах бырайыактары кэнэтигэ үлэлиһэр баһалаахтар.

Балабан ыйын 28 күнүгэр

Ил Дархан хотугу эргийизиннэр тирэхтээх сайдыыларыгар туһуламмыт III Хотугу Форум пленарнай муньаһар кытынна. Киһи киһимэт уларыытыга уонна ирбэт тон чарааһыра бүгүн баар кыһалба буоларын, ордук Арктика эмсэбэлирин, манна Саха сирэ ураты оруоллаабын ыйда. Аан дойду тытыллыбатах айылҕатын 100%-на, Араассыйа тытыллыбатах айылҕатын 30%-на Саха сиригэр баарын санаатта. Онон Саха сиригэр бүтүн планетарнай суолталаах экологияны харыстыыр дьайыы сүктэриллэр. Күн бүгүн күн-дьыл, киһимэт уларыытыга биһиги олохтун таарыйан эрэрин тоһоболоон бэлэтиэтэ. Бу сайын ойуур баһаардарын туруулара өтөрүнэн буолбатах курааны кытары сибээстээх. Онон ирбэт тон ууллан бардабына, аан дойду үрдүнэн Арктика эргийизиннэригэр олоһор малууһунун дьон олоһор кутталынан суоһуур.

«Хотугу дойду экологията олус

намчы, кэбирэх. Ону харыстыыр курдук, уларыылар буолалларын инниттэн өтө билэр, кэтээн көрөрүлбэ сананымалары туһаныахтаахпыт.

Бэрэсидьиэн Владимир Путин сорудабынан бу сыл бүтүөр дьэри ирбэт тон туругун кэтиир национальнай тиһиги үлэлиһтээхпит. Билигин Арктика Сэбэтигэр Араассыйа бэрэссэдэстэллэр. Ол чэрчитинэн 2023 сылга Дьокуускайга киһимэт уларыытын уонна ирбэт тон иритин болпууостарынан Аан дойдутаагы саммит буолуоҕа. Саммит норуоттар икки ардыларынаагы биригэ үлэлиһини бөбүргөтүөбэ, криолитозона алдыанытын утары үлэбэ туһааннаах дойдуттары түмүөбэ», – дьээн Айсен Николаев форумна эттэ.

Балабан ыйын 29 күнүгэр

Ил Дархан Южно-Сахалинск куоракка баран үлэлиэтэ. Ил Дархан РФ Куттала суох буолуу Сэбэтин сэкирэтээр Николай Патрушев ыппыт муньаһар кытынна. Муньаһа Араассыйа иһинги эргийизиннэригэр национальнай куттал суох буолуутун болпууостарын дьүүллэстилэр. Манна Уһук Илин уокурук эргийизиннэрин бары губернатордара, Илинги байыаннай уокурук саалтата, федеральная министэриститбалар, биздэстибэлэр бэрэстэбиитэллэрэ кытыннылар.

Балабан ыйын 3 күнүгэр

Айсен Николаев өрөспүүбүлүкэбэ национальнай бырайыактарынан уонна судаарыстыба бырагыраамаларынан тутуулар эбийиэктэргэ суһал ыстаап учурааттаах муньаһын ытта. Муньаһа Дьаһы, Үөһээ Бүлүү, Бүлүү, Горнай, Мэнэ Ханалас, Таатта улуустарыгар оскуолалары уонна уһууааннары тутуу болпууостара көрүлүнүлэр. Бу социальная эбийиэктэри судаарыстыбаннай-чааһынай биригэ үлэлиһин көмөтүнэн тутуу хаамытын туһунан улуустар дьаһалталарын бэрэстэбиитэллэрэ уонна тутуучулар иһитиннэрдилэр. Үкүлэригэр тутар-танар үлэлэр ытыллылалара, судаарыстыбаннай эспэртиисэ түмүгүн кэтэһэллэрэ этилинэ.

Афанасий НОЕВ,

Ил Дархан пресс-сэкирэтээрэ.

--- ӨРӨСПҮҮБҮЛҮКЭ – САЙДЫ СҮОЛУНАН ---

СЕРГЕЙ ХАРЮЧИ: «Эһиги өрөспүүбүлүкэбит Арктика сайдыытыгар тирэх буолар ураты сокуоннары онорсор»

Бу дьыл балабан ыйын 27-30 күннэригэр биһиги өрөспүүбүлүкэбитигэр буолан ааспыт Хотугу Форум тэрээһиннэрин чэрчитинэн Саха Өрөспүүбүлүкэтин Ил Түмэн Бэрэссэдэстэлин бастакы солбуйааччы Александр Жирков Ямал-Ненец автономнай уокуругун III – V ыңырылаах Сокуон онорор Муньаһын Бэрэссэдэстэлин, «Аан дойду таһаһытара» аан дойдутаагы Ассоциация Сүбэтин Бэрэсидьиэнин Сергей Харючины кытта көрүстэ. Көрсүһүүгэ Араассыйа таһаһыттарын Национальнай түмсүүтүн Бэрэсидьиэн Анатолий Добрянцев уонна Арктика Сүбэтигэр Араассыйа Федерациятын анал бэрэстэбиитэлэ, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Арктика сайдыытыгар уонна Хотугу норуоттар дьаһалаларыгар министириг солбуйааччы Михаил Погодаев кытыннылар.

Сергей Харючи Арктика регионнарыгар сокуону онорууга, парламеннар икки ардыларыгар сыһааны сайыннарыыга, сокуон дьайытын күүһүрдүүгэ дьоһун кылаатын иһин уонна Араассыйа Федерациятын төрүт олохтоох аһыах аһсааннаах норуоттарын кыһалбаларын туруорсууга халбаһаһабыт өйөбүлүн иһин Александр Жирковка Араассыйа хотугу олохтоохторун ааттарыттан махталын биллэрдэ. Көрсүһүү кыттылаахтара бүтүн Араассыйа уонна Хоту дойду элбэх аһсааннаах норуоттарын тускутун туһугар инникитин даһаны салгыы үлэлиһэр, хардарыта сүбэлэһэр уонна өйөһөр туһунан кэпсэтилэр.

Сергей Харючи Дьокуускайга «Бигэ туруктаах сайдыы Хотугу Форума» III Аан дойдутаагы форумна спикер быһыытынан кытынна. Форумна тыл эйиитигэр С.Н. Харючи парламентарийдар, киһи ханна олохсуйан олоһоруттан тутулуҕа суох – Ямалга, Мурманскый уобаласка, Саха сиригэр эбэтэр Канадага буоллун – Хоту дойдуну бигэ туруктаахтык сайыннарыыга сөптөөх, кэдьүүстээх правовой төрүттэри оноруох тустаахтар дьээн анаан бэлэтиэтэ.

«Ньизн-гаас, көмүс, алмаас бырамыысыланнаһын күүскэ сайдыыта, биллэн турар, дойдуга улахан туһалаах. Ол гынан баран, бырамыысыланньыктар соруктара бүддьүөт дохуоттаах чааһын толоруу, байыы-тайыы эрэ буолбакка, үлэлиир сирдэригэр

уоттарыгар олох-дьаһах кыһалбаларын быһаарсыыга уонна сайыннарыыга, ис тутулун тулсарыыга кыттыһыы буолар. Баайын баһан ылан дохуот бизэс сир эрэ курдук көрүөхтүгүн баһарбат буоллахпытна, бу сиргэ-уокка айылҕатын, хамсыыр харамайын, үүнээйитин сиздээхтик харыстаан, манна олоһор дьон олоһо тулсарыгар дьулуһуохтаахпыт», – дьэтэ Сергей Харючи.

Хотугу Форум үлэтин саалаһыыт Саха Өрөспүүбүлүкэтин Ил Түмэн Бэрэссэдэстэлэ Алексей Ильин Еремеев Сергей Харючины Араассыйа Федерациятын Хотугу төрүт олохтоох аһыах аһсааннаах норуоттарын күөн туттар баһылыктарын, дойду биер биллиилээх ытык парламентарийын быһыытынан сыаналаата. Ил Түмэн спикэрэ Арктика

үлэ олохтооммутун бэлэтиэтэн эттэ. «Мин мэлдьи Саха сиригэр сылдьыбытым дьээн кэпсирэтим эрэри, бу дьээн эттэххэ, урукку өттүгэр Дьокуускайга эрэ сылдьыбыт эбиһин. Ону, ааспыт сырыыбар, 2019 сыл күһүнүгэр кэпсигэм уонна доһорум Александр Николаевич Жирков аһаан-минээн бэйэтин төрөөбүт улууһугар, түөлбэтигэр таһааран сырытыннаран, бу үтүөкэн дойду – Саха сирин төрүт олохтоох дьон-сэргэтэ хайдах олоһорун дьэит иһиттэн көрдөрбүтэ-билиһиннэрибитэ. Билигин мин, дьэ, Саха сирин, бу тыйыс дойду үлэһит, күүстээх санаалаах, эйбэс майгылаах ыалдытымсах норуота тус олоһун, хайдах дьаһанан олоһорун балай да билэбин дьэһипин сөп. Биер үксүн, эһиги өрөспүүбүлүкэбитигэр тирээн, бастатан туран, биһиги дойдубут уһун айылҕалаах Хоту дойдутун сирин-уотун сайыннарыыга, дьонун олоһун тулсарыыга тирэх буолар ураты сокуоннар оһоһуллаллар. Бу – туһунан да кэмнэммит дьоһун көстүү. Ити кыахытын сүтэрбэхтигэр баһарабын. Эһигини дойду хотугу өттүн норуоттара бары кэтиллэр, холоһор, тирэх оһостоллор.

Мин Саха сиринээги кэпсигэлэрим үлэлиһин мэлдьи кэтээн көрөбүн. Сокуон үлэтин сүннүүнэн эрэ буолбакка, киһилии үтүө сыһааннаах кэпсигэлэрибин кытта көрсүһүү мизэх хаһан баһарар сонун, туһалаах буолар. Онон, бу да сырыыбар, Хотугу Форум саалататын ыңырылтын үөрүүнэн ыһыан кэллим. Форум уонна парламент сиссийэтэ ылыммыт туураахтара биһиги хотугу норуоттарыбыгар туһалаах буолуохтара дьээн эрэл санаалаахпын», – дьэтэ Сергей Николаевич.

Эрдээксийэттэн:

Харючи Сергей Николаевич – юридическай наука доктор, Араассыйага айылҕа наукатыгар чилиэн-кэрэспэдиэнэ, Ямал-Ненец автономнай уокуругун үтүөлээх юриһа, Ямал-Ненец автономнай уокуругун Бочуоттаах гражданина, «Аан дойду таһаһытара» Ассоциация Сүбэтин Бэрэсидьиэнэ, Ямал-Ненец автономнай уокуругун III, IV, V ыңырылаах Парламенын Бэрэссэдэстэлэ.

Ил Түмэн пресс-сулууската.

— ТЫА ХАААЙЫСТЫБАТА —

САЙДЫ САНА ХАЙЫСХАЛАРА

Чурапчы сүрүннээн тыа хааайыстыбатынан дьарыктанар улуус буоларын быһыытынан, сана кэмгэ былыр-былыргыттан илдьэ кэлбит төрүт дьарыктыт сайдар суолларын тобулуу биір сүрүн ирдэбилбит буоллаа. Олорон, улуугуран хаалыы тыа хааайыстыбатын салаатыгар охсуулаах буолара саарбахтаммат. Тэтимнээхтик сайдар олох турутууларыгар, чуолан уларыа турар сокуон ирдэбиллэригэр сөл түбэһиннэрэн, көдүүстээх өрүтүн талаа охсууга тобулласа өй-санаа быһаарар суолталаах. Манньык өй - санаа субэтитэн тахсарын бэлиэтээн, Чурапчы улуугуар өр сыллараа баһылыгынан үлэлээбит, тыа хааайыстыбатын салаатыгар улахан уопуттаах Андрей Тимофеевич Ноговицынның көрсөн кэпсэтибит.

- Андрей Тимофеевич, билинги үлэн туһунан кылаастык билиһиннэр эрэ.

- Дьокуускайга "Туймаада" агрохолдинг диэн улахан тэрилтэ өрөспүүбүлүккэ тэриллэн турар. Бу тэрилтэ "Туймаада" ФАПК диэн улахан тэрилтэ уларыан, ол бэаатыгар балаача иээн хайысханы хабаан үлэлиир. Бу тэрилтэ балаачан ыйын 7 күнүттэн үлэлээн эрэбин. Тыа хааайыстыбатын салаатыгар уонна хонтуруоллааһынга управлениетын салаааччытынан аһанан, бэрт кээн уонна эппиттээх үлэбэ сүлдэбин. Ол эбэтэр агрохолдинг бэйэтэ 11 хааайыстыбалаах, итинтэн 7 хааайыстыба тыа хааайыстыбатынан быһаччы дьарыктанар тэрилтэлэр. Мин ол сэттэ тэрилтэни кытта үлэлиир управление салаааччыта буоллум, онон бэйэм олохтун анаабыт, сөбүлүүр идэбинэн - тыа хааайыстыбатын салаатыгар сын биір үлэлиибин. Агрохолдинг салаааччыта Петр Семенович Ефремов бу үлэбэ бэйэтэ тыл көтөбөн эппитигэр, сөбүлэһэн, үлэлээн эрэбин. Эппитим курдук, үлэм олох дьын производствонь өрө тулут салаа буолар. Ол курдук, Нерюнгригаа көтөр фабрикага сылга икки аһаар тыһыынча туюнна куурусса этин, 113 мөлүүөн куурусса сымыһтын ылар эбит. Итинэ үтүмэн.

бородууксуйаны агрохолдинг атыга таһааран баттарар. Хатаастаагы сибинньэни иитэр комплекс эмиз агрохолдинг иһинэн үлэлиир, ону таһынан "Экоферма" диэн Дьокуускайга уонна Нөмүгүгэ икки фермалаах олус улахан тэрилтэ үлэлиир опорор эбит. Олор бородууксуйаларын переработкалыыр улахан ас-үөл кэмбинээтэ тэриллэн үлэлиир. Сибинньэ, куурусса эттарин, үрүг аһы астааһынга бэрт улахан хабааннаах үлэ ытылпа

баһынайдар туһанахтарын сөл. Биһизэ элбэх оттоох Мырыла, Мындабаайы, Болтоно, Хатылы, Арыылаах, Кытаанах дьонно туһанахтарын сөл. Эһиһил бу хайысхага агрохолдинг үлэтин кэнтэр былааннаах. Эссэ биір хайысха "Экоферма" диэннэ баар. Бу фермалар экологическай өттүнэн ыраас бородууксуйаны онорон таһаарар аналлаахтар. Мархаба, Нөмүгүгэ баар фермалар эдэр сүөһүлэри "Идэһэ" диэн акциянан атыылаан эрэллэр. Сүөһү тыһынаах ыйааһын 220 солкуобайга сыаналаан, сөбүлүү көрбүт тинээһин, тыһабаһын ылан, аһа идэһэни астыыр былаһаажа аһатан илдьэ бэар бырагыраама үлэлиир. Ол эбэтэр куорат, улуус киинин олохтооо бэйэтэ тийэн талан ылыт сүөһүтүн атыылаһаат, тута аһатан, иһин сууйтаран, хаанын иһиккэ куттаран, кутуругун, тылын тийэ тийэн илдьэ бэар эбит. Биһизэ дьон буйунаба илдьибэккэ, бэйэтигэр кыстыкка идэһэ оностор буоллабына, тута атыылаһаат, аһатан ылар ньымата дьонно туһалаах буолуон сөл. Бу ньыманан хааайыстыбалар тыһынаахтыы атыылаан, өнөһү оноруу таһымын үрдэтэн, улуус киинин дьонно туһанахтарын сөл. Дьон кыттыһан да таһсан, манньык экофермалартан кыһынны астарын булуноохтарын сөл.

- Агрохолдинг иһинки сайдыыга хайдах үлэлиир?

- Агрохолдинг "Бырайыактыр офис" диэн үлэлиир, "Бырайыактыр управление" диэн баар. IT киин саналы хааччылган күүс-көмө буолар. Манна элбэх сана идэһэлэр киһэн, элбэх субэлэһии, ырытыһы буолар. Салаатм миһигтэн эмиз сана идэһэлэри, сана сүүрэннэри кэтэһэр. Мин көрөбүнэн, билигин ханнык бабарар тэрилтэ итинни салаата суох кыһан сайдыбат үлэлээбэт. Холобурдаан эттэххэ, биһиги баһынайдарбыт, хааайыстыбаларбыт итинни IT киин, бырайыактыр офис диэни кыһаан тэрийэр кыахтара суох. Ол онугуар Чурапчы улууга былырын пилотнай бырайыак быһыытынан, "Агентство" диэн дьоммутугар-сэргэбитигэр көмө-тирэх буолар аналлаах тусла тэрилтэни тэрийэн турабыт. Биір сыл иһигэр элбэх киһи бу тэрилтэбэ сылдьан үлэтигэр-хамнаһыгар үгүтү сүбэлэтэн, быһаартан, улаханньык баараммыта. Аһы быйыл сайын Арасыйа Бырабыыталыстыбатын Бэрэссэдэстэ Михаил Мишустин хас регион аайы "Компетенция киһиннэр" тэрийэр туһунан аһа дьаһала тахсыбыта. Хамаһа федеральнай буддьөттэн төлөнүөхтээх, дьонно өнөһү онорор тэрилтэлэр тэриллээхтээхтэр. Ол дьаһалга олобуран, биһиги баһынай хааайыстыбаларбыт бэйэлэрэ предприниматель быһыытынан туһаннаах юридическай, экономическай, интеллектуальнай көмөнү ылыахтаахтар. Биһиги тэрийбит Агентствобыт үлэтин практика ити тахсан кэллэ. Онон сайды кыһаан да аһыгы технологияга тирэниэхтээх,

практической экономикага способуохтаах, хайаан да юридическай, бухгалтерскай, финансовай көмө көрүлүөхтээх. Оччого эрэ хааайыстыбалар сайдар кэкиллэрэ көмүскэллээх, аһа бырайыагынан былааннаах, саналы тирэхтээх буолаллар. Агентство пилотнай бырайыак быһыытынан киһэн, үлэтин хаамыһын, консультациялыыр, көмүскүүр, сайдыы былаанын тэрийэр хайысхаларын Ил Дархан олус сөбүлээбитэ. Онон чурапчылар "Компетенция киһини" биір бастаһынан тэрийэн опорор эбиһит. Агентство өнөтүнэн туһаммыт дьон улаханньык махтаналлар, оттон туһана илик дьон билиһинтэ өйдөөбөт. Иһикитин даһаны Агентство "Компетенция киһинэ" буолан, тыа дьонун өйүүр, тыа хааайыстыбатын салаатын сайыннарар, хааайыстыбалар докумуннарын тоһороллоругар, юридическай өттүнэн сөптөөхтүк тэриллээригэр, көмүскэнэллэригэр, барыстаах өттүнэн аһыналларыгар-суоттаналларыгар сүбэллэр хайысха буолан, дьонно туһалаабытын курдук туһалы эрэ туруохтаах. Компетентнай эрэ исписалисттар аһыһылы тэтимнээх олохо сайдыыны тэрийэр кыахтаахтар. Холобур, чоһу идэлээх агроном, зоотехник, бэтеринээр отчуот оноруохтарын сөл, сайдыы бизнес-былаанын, аһыһылы интеллектуальнай систимэлэргэ кыһан үлэлиир кыахтара суох. Сайдыыны экономистар, юристар, интеллектуальнай - цифровой хайысха исписалистэрэ аһыгы үйбэ тэрийэллэр. Биһиги, чурапчылар, биір сыл иһинки хардыһынан иһэр эбиһит диэн бэлиэтиһин. Агентство биір сыл эрэ үлэлээтэр, номһо элбэх киһи туһанна, улаханньык махтаналлар. Онон балаһа элбэх киһини сокуон өттүнэн көмүскэтэ, сана бырайыактарга киһсэн үлэлииллэригэр көмөһөтө.

- Тыа хааайыстыбатынан чоһу дьарыгыгар улуустарга агрохолдинг үлэни хайдах тэрийиэн сөбү?

- Иһикитин былаан элбэх. Улуустарга агрохолдинг сайдыы, биір эрэ үлэлээһин политикаһын ытар. Холобур, Тааттатаагы "Победа" ТХПК агрохолдингна киһэн үлэлиир-хамсыыр. Мин орубуна онно баар эрэбин. Үлэлэрин билсизм, тэриллэллэрин көрүөм, консультация да, сүбэлэһии да буолуоһа. Мин көрүүбүнэн, аһыһылы тэриллэн онорууу агрохолдинг пропагандалыыр. Холобур буолан, иһикитин сайдыы хайдах буолуохтааһын чоһу ыйар, сырдатар. Хааайыстыбалар араас бырагыраамаларга киһэн үлэлииллэригэр сыһыа локоматива буолан иһиэхтээх. Түмүккэ дойдум дьонугар бу ыарахан кэмкэ түмсүүлээх эрэ буолун диэн этэбин. Балдьыман, доруобай, дьоплоох буолун. Сайдыы суоһа аһыгы хайысхаларга, сана идэһэлэргэ сытарын өйдөөн диэн ыһырабын.

- Андрей Тимофеевич, кэпсэтин иһин махтанабыт, ситиһиһлэри, туйгун доруобуйаны бабарабыт.

Кэпсэттэ Людмила ГОРОХОВА.

— ҮӨРЭХ-ИИТИИ —

Учууталы үөрэнээччилэрин ситиһиһтэ кынаттыыр

Арасыйаба учуутал күнэ 1994 сылтан ыла алтынньы 5 күнүгэр бэлиэтэнэр. Бэлиэ түгэһинэн сибээстээн, сырдыкка, биһи киһи аартыгар сирдир, ытыктыыр дьоммутун учууталларыбын эбэрдэлиибит. Бу күнүгэ сөл түбэһиннэрэн, сатабыллаах, идэтигэр бэриниһлээх, Дирин орто аһарнай оскуолатын биология уонна химияба

учууталын Майя Васильевна Петрованы кытта кэпсэтиибит. Кини хаһыат бүгүһүгү нүөмэригэр ыалдьыттыыр.

- Майя Васильевна, ханнык оскуоланы бүтэрбиһикити? Хас сыллаахтан учууталлыыһын?

- 1999 сыллаахха Дирин орто аграрнай оскуоланы бүтэрбитим. Төрөппүттэрим Евдокия Николаевна, Василий Васильевич Петровтар бу оскуолага зоотехнология уонна география учууталларынан таһаарылаахтык үлэлээбиттэрэ. Иһикин СӨ үөрэһиһитин туйгуннара буолаллар. Билигин бочуоттаах сынньаланна онороллор. Төрөппүттэрим туйахтарын хатаран, мин эмиз учуутал идэтин талбытым. Ол курдук, 2000 сыллаахха, оччолорго Дьокуускайдаагы судаарыстыбаннай университет биолого-географическай факультетын биология салаатыгар туттарсан киһибитим. 2006 сыллаахха үөрэхтин бүтэрбитим. Үлэбин Сылан орто оскуолатынан сабалаабытым. Онно 1 сыл үлэлээбитим. Уопсай үлэм ыстааһа - 11 сыл. Маһтан сыл үлэлээбитим. Уопсай үлэм ыстааһа - 11 сыл. Маһтан сыл үлэлээбитим. 3 сыл толору үлэлээтим. Биһиги

оскуолабыт Саха сиригэр аһа бастагы аграрнай оскуола буолар. Бу хайысханы 1988 сылтан сүтэр.

- Естественнэй предметтэри таларгар, төрөппүттэригиттэн ураты, үөрэллүт учууталларын холобур буоллахтара буолуо...

- Миһигин үтүө майылаах, бастын учууталлар - химияба Ион Петрович Корякин, биологияба Ирина Константиновна Васильева уонна Клавдия Андреевна Дьяковская үөрэллүттэрэ. Кинилэри куруук истинни-иһирэхтик аһан, санаан ылабын. Биір күн химия учуутала урокука «вулканы» эһэн, «фокус» көрдөрбүт. Онтон ыла олус интэриһиргиир буолбутум. Бу санаатаахха, диокромат аммония умалыт эбит. Ирина Константиновна «Оо дьэ, отой өйдөөбөтүлэр быһыылаах» диһ-диһ, хос быһааран, элбэх холобурдары көрдөрөн, ботаникаба, зоологияба ситиһи үөрэтэрин харахлар көрөбүн. Клавдия Андреевна үөрэнээччилэргэ самостоятельной үлэ хайдах буолуохтааһын быһааран үөрэллүтин билиһинэ дээр өйдүүбүн.

- Уруок ытыарыт таһынан кылаастааххыт дуо?

- Билигин 8-с кылаастары салайабын.

- Учуутал идэтэ туюх ыарахаттардааһыт?

- Учуутал үлэтэ олус эппитинэстээх. Оһо үөрэби, билиһин ыларын таһынан, мин олоххо миһэтэтин буларыгар күүс-көмө буолуохтаахпыт, сирдээх киһи буола улаатарын ситиһиэхтээхпит.

Билиһини кэмкэ киһи аралдьыара элбэх, үгүс киһи социальнай ситимнэ ыларан онороллор. Уруок кэмигэр аһыһынан дьарыктанан иллэнэ суох оһо баар буолааччы. Оннук түгэһнэ «Тоһо үөрэмизтиһи?», «Туту сатаабатым?» диэн бэйэбэр ыйыһыктары туруорунабын, үөрэнээччигэ сөптөөх сыһыаны була сатыыбын. Ол да буоллар, сороһор түмүгэ кылаааччыта суох.

- Эйигин туюх мотивациялыырыт?

- Ханнык бабарар учууталы үөрэнээччилэрин ситиһиһлэри кынаттыыр.

- Быйыл үгүс үөрэнээччин биір кэлим экссэмэһинэрин ситиһиһлээхтик туттарбыттара. Света Эверстова химияба 99 баалы ылан үөрдүбүтэ. Билигин кинилэр ханнык үөрэххэ киһэн үөрэхтэрин сабалаатыларыт?

- Бу үлэлээбит сылларбар үөрэххэ кыһамнылаах, эппитинэстээх, 8-с, 9-с кылаастарга сылдьан идэлэрин сөлкө табыт оһолор үөрэнэн аастылар. «Хайаан да Дьокуускайдаагы медицинскэй үнүстүүкэ киһриэхтээхпыт» диэн сыһа-соруһу туруорунаан, биір кэлим экссэмэһинэрин ситиһиһлээхтик туттардылар.

Быйыгы ыһуһуһиктар - Света Эверстова, Вася Корякин, Эрчим Очегасов ХИФУ Медицинскэй үнүстүүтүгэр, Карина Неустроева медуциһиһеба туттарсан киһидилэр. Аһаһыт сылга бүтэрибит икки үөрэнээччин Соня Тарасова, Маша Корякина эмиз медуһуһуһуһу үөрэнэллэр. Маны тэнэ, Арыһлаах орто оскуолалыгар үөрэллүт кыһыһы Алина Попова медицинскэй үнүстүүт 4-с кууруһугар таһыста.

- Төрөппүттэргэ туюу сүбэлэһиһ этэйт?

- Төрөппүт оскуола иһэр үлэтигэр оруола сүһкэн улахан. Ол иһин төрөппүт оскуоланы кытта оһо сайдыыһыгар тэһнэ үлэлэһэрэ үтүө түмүктээх буолара саарбахтаммат.

Үөрэнээччилэргэ сүбэлэһиһ этэ - тус бэйэбэ, бэйэ кыһаар эрэллээх буолалларыгар, сатабылларын сайыһааралларыгар, билиһилэрин кэһэтэн, иһикити тус олохторун салайыһалларыгар.

- Майя Васильевна, кэпсэтин иһин махтанабын. Таһаарылаах үлэни, үөрэнээччилэриг, ыһуһуһиктарыг ситиһиһлэһинэн үөрдэ туралларыгар бабарабын.

Марфа ПЕТРОВА.

— ДЬЫЛЛАР УОННА ДЬОННОР —

ҮРДҮК КИРБИИЛЭРГЭ ТАҢААРБЫТА

Чурапчы улуунун социальнай-экономическай сайдыытыгар колхуостар, сопхуостар үлэлэрэ сүткэн оруоллаабы. Хаһаайыстыба туругар, үлэтигэр-хамнаһыгар салайааччы сирэй эппизттээбэ. Биһиги улууспутугар биир бөдөн, биллиилээх хаһаайыстыбаннай салайааччынан Чакырга Яковлев аатынан, “Правда” колхуостарга, бөдөнсүйбүт Эрилик Эристиин аатынан колхуоска, Эрилик Эристиин аатынан сопхуоска дириэктэринэн үлэлээбит Роман Афанасьевич Филиппов буолар.

Үт ыамын үрдэтигэр оройуонна ынырыы таһаарбытара. Сылгыһыттар К. Н. Миронов 1956 с. улахан сылгыны 100 % тыыннаах итэн, 85,8 % кулун дьыалабыай тахсытыгын ылары, Е. С. Ефремов—87 %, Т. С. Михайлов—84 % кулуну ылары ситиспиттэрэ.

Колхуос Бүтүн Сойуустаабы норуот хаһаайыстыбатын ситиһилэрин быыстаткатын уонна өрөспүүбүлүкэтээби быыстатка кыттылаабыа буолбута. Түүлээх бултаһыныгар өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн бастаабыта, бэрэссэдээтэл Р. А. Филиппов карэбин саанан бириэмийэлэммитэ. Биир сылга сул анаардаах социалистическай куоталаһыга кыайылыабынан тахсан, көһөрүллэ сылдьар Кыһыл Знамяны тутар чистэммитэ.

Роман Афанасьевич тэрийэр, салайар дьоруура 1965—1976 сылларга бөдөнсүйбүт Эрилик Эристиин аатынан колхуос бэрэссэдээтэлинэн, онтон сопхуос дириэктэринэн үлэлээбит сылларыгар ордук биллибитэ. 1038 гектар санабааһына сирэ солонотуһа таһаарыллыбыта, 4262 гектар хoduна сирэ дуобута, талаба ыраастанан, кырыс сирэ хорутуллан тулсарыллыбыта, 224 км усталаах халытаалынай бүтэйдээһин ытыллыбыта, элбэх быһыттар оноһуллубуттара, күөлэр үөскэтиллибиттэрэ. Колхуос оттуур сирин кэнэттэригэр Министирдэр Сэбиэттерин уураабын таһаартаран, Уус Маайа оройуонун судаарыстыбаннай пуондатын сириттэн Нуотара үрэбин бизэс учаастактарын, Амма оройуонун судаарыстыбаннай пуондатыттан Бэрэ, Мэһири, Халааны үрэхтэрин уһун болдьоһо сыһыартарбыта. Колхуос бурдугунан, сүөһү аһылыгынан бэйэтин толору хааччынар кыахха кирибитэ.

1965—1976 сылларга колхуос нэһиликтэригэр 1000 миэстэлээх 5 кулууп, 1040 миэстэлээх 5 оскуола, Диригнэ 35 куйкалаах учаастактаабы балыһа, Чакырга балыһа, Хайахсыка интэринээт дьээтэ, 3 учаастакка 400-түү сүөһү киһэр типовой хотоннор тогуллубуттара. Диригнэ 50 миэстэлээх остолобуой, 12 миэстэлээх гостиница, 12 кыбартыраллаах учууталлар опорор дьээлэрэ, 25 миэстэлээх, гараастаах механизированнай тизхынык өрөмүөннүүр мастарыскай, буойуна, улахан хортуоппуй подвала үлэбэ киллэриллибиттэрэ. Бары нэһиликтэргэ санга пилорамалар, баанньыктар, исписаиистэр,

учууталлар, сүөһү үлэһиттэрэ опорор түөртүү кыбартыраллаах дьээлэрэ, электродойкалаах, опорор дьээлээх ыанньык ферма сайылыктара, сылгыһыттар баазаһара, үт сыахтара, арыы собуота, маҕаһынар, о. д. а. тутуулар ытыллан олоххо киллэриллибиттэрэ.

Салалта биир бочумнаах ситиһиитинэн — тэриллээт да, кэккэлээ олорор атын хаһаайыстыбалары, өрөспүүбүлүкэ бырамыысыланнай тэрилтэлэрин, култуура эйгэтин кытары таһаарыстыы сыһыаны, биһиргэ үлэлээһини олохтообуттара буолар. Ол курдук, 1965 сыллаахха Амма оройуонун Ленин аатынан колхуоһу кытары социалистическай куоталаһы дуоһабын түһэрситтэрэ, хардарыта кемелесүһэн, уопут атастаһан үлэлээбиттэрэ. Иккис улахан туһалаах, диригнэ хоһоонноох сибээһинэн Саха сирин суруйааччыларын Сойууһун кытары уһун сылларга шэфтэһэн, биһиргэ үлэлээһиннэрэ этэ. Бу шэфтэһини 1969 сыллаахтан сабаланаан, нэһиликтээһини өй-санаа, култуура өттүнэн иитиһэ, бэрээдэки, билиигэ-көрүүгэ тартыһыа улахан көмөнү, сабыдыалы онорбута. Үлүс хайысханан өрөспүүбүлүкэ улахан бырамыысыланнай-хаһаайыстыбаннай тэрилтэлэрэ тыа сиригэр, колхуостарга быһаччы көмөнү онорууга шэфтэһэн үлэлээһиннэрин олохтоһун буолбута. 1971 с. колхуос өрөспүүбүлүкэтээби “Геологуправление” кэлэктибин кытары шэфскай дуоһабын түһэрсэн үлэни сабалаабыта.

Итинник тэрээһиннээх, толкуйдаах, иннигини өтө көрөр үлэлэр түмүктэригэр колхуос производственной көрдөрүүлэрэ лаппа үрдээбиттэрэ. 1964 сылы кытары тэннээтэххэ, 1976 сыллаахха ынах сүөһү ахсаана 1781 төбөнөн, ол иһигэр ынар ынаба 515 төбөнөн, сылгы ахсаана 847 төбөнөн, ол иһигэр бизтэ 1014 төбөнөн, сылга үтү валовой ыаһын 1394 туоннанан, биһир фуражнай ынахтан үтү ыаһын 669 киһлэнэн эбиллибиттэрэ. Үтү судаарыстыбаа туттарыы 1086 туоннанан, эти туттарыы 518 туоннанан эбиллэн, колхуос валовой дохуота 2,8 төгүл, сүрүн сирэстибэлэрэ 3 төгүл улааталлара ситиһилибитэ. Ыраас барыһы ылыы 90 тыһыынча солкуобайтан 702 тыһыынча солкуобайга дьээри улааппыта.

Хаһаайыстыбаны манньк өрө көтөҕүү колхуос бырабыланынатынан,

парткомунан, чуолаан бэрэссэдээтэл Роман Афанасьевич Филиппов тус бэйэтин көбүлээһининэн, исписаиистэринэн, сүрүн учаастактар салайааччыларынан ситиһилибитэ. Бу сылларга Эрилик Эристиин аатынан колхуос, сопхуос Сойуоска, Арассыйа бастаан, харчынан бириэмийэлэммитэ, дипломунан наһараадаламмыта, 6 төгүл Кыһыл Знамянан, Сойуустан, Арассыйаттан наһараадаламмыта. Саха өрөспүүбүлүкэттэн 4 төгүл көһөрүллэ сылдьар Кыһыл Знамянан, Бочуотнай грамотанан наһараадаламмыта, өрөспүүбүлүкэ Бочуотун кинигэтигэр киллэриллибитэ. Чурапчы оройуонун хаһаайыстыбаларын куоталаһыларыгар 1968 сылтан сабалаан, сылын аайы куоталаһыга бастаан, 8 сыл устата көһөрүллэ сылдьар Кыһыл Знамяны илдьэ опорбута. Ону таһынан икки үбүлүйдээх өйдөбүннүк знамялары 1967, 1972 сс. ылбыта. 1969 с.—Хадаар биригээдэтэ, 1970 с.—Хайахсыт, 1974 с.—Чакыр биригээдэлэрэ оройуонна бастаан, Кыһыл Знамялары ылаттаабытара.

Роман Афанасьевич Филиппов үлэлээбит сылларыгар Эрилик Эристиин аатынан колхуос, сопхуос курдук өрөспүүбүлүкэ, Арассыйа хайа даһаны муннуктарыгар итинник сайдан, сыл аайы субуруччу иннин биэрбэт гына, үрдүк көрдөрүүлээхтик үлэлээбит бастыг хаһаайыстыба олох суох буолбатаһына, ахсааннаах эбитэ буолуо.

Кини колхуоһу, сопхуоһу салайбытын таһынан өрөспүүбүлүкэтээби Племхозка, “Зоветснаб” сулуоспатыгар дириэктэринэн, Чурапчытаабы Мелиорация ХРУ-гар начаалынньыгынан ситиһилиээхтик үрдүк таһаарылаахтык үлэлээбитэ.

Роман Афанасьевич Филиппов үрдүктүк сыаналанан, “Ленин”, “Үлэ Кыһыл Знамята” уордьаннарынан, үтүс мэтээллэринэн, икки Саха АССР Үрдүк Сэбиэтин, оройуоннаабы партия райкомун, райсэбиэт исполкомун үтүс Бочуотунай грамоталарынан наһараадаламмыта. “Саха өрөспүүбүлүкэтин тыа хаһаайыстыбатыгар үтүөлээх үлэһитэ”, “Чурапчы оройуонун Бочуоттаах гражданина” ааттар интэриллибиттэрэ, “Үлэ бэтэрээһэ”, “РСФСР тыа хаһаайыстыбатын социалистическай куоталаһытын туйгуна” баһылар туттарыллыбытара. Колхуостаахтар Бүтүн Сойуустаабы үтүс сийэстэрин дэлэгээтэ. 1971—1974 сс. Саха АССР 8-с ынырылаах Үрдүк Сэбиэттэргэ дьоруулаатынан, Үрдүк Сэбиэт Президиумун чилиэнинэн табыллан үлэлээбитэ.

Р. А. Филиппов: “Дьаба баһыттан сабалаан” дьэн кинигэтигэр: “Биһиги, XX-с үйэ бастакы чизлэрин сабана төрөөбүт-үөскээбит оҕолор, тыа сиригэр бастакы холбоһуктааһын, колхуостары тэрийии, Аба дойдуну сэримтэ, сүт-кураан, ачыктааһын ыарахан сылларыгар улааппытыт, үлэһит дьон буолбуппут. Сэрии кэнинээһи олобу чөлүтэр түһэри сылларыгар араас уларыһылаах, эрирдээх сыллары ааспытыт. Билигин олохпут тутула уларыһан, ол сыллар умнуллан, биһиги, оччотооҕу оҕолор, хайдах эрэйдэнэн улааппытытын, колхуостаах олобо, үлэтэ дьэн хайдаһын, билигини көлүөнэ ычат дьон олох умнуохтара турдаба. Ол эрэри билигин хаһандаһаны киһи олоро сылдыһабын курдук иччиэтэхсийэн турар алаастарга, сайылыктарга ким төрөппүттэрэ, аймахтара олобруттара, кимнээх хайа сиртэн силис тартан үөскээбиттэрэ биллэрэ ыччака эмиз наадалаах”,—дьэн суруйар. Кырдьык даһаны, уруккуну умнубат, билигинни билэр, иннигини анаарар ычат кэскилэ кизэ.

Алексей СЛЕПЦОВ.

М. Н. Корякин “Төрүт дьарыгы өрө тутан” (Дьок. 2007 с.), Р. А. Филиппов “Дьаба баһыттан сабалаан” (Дьок. 2002 с.) кинигэлэриттэн туһанылынна.

Кини 1927 сыллаахха Чурапчы улуунун Чакыр нэһилигэр Дьаданы баһынай кэргэнигэр төрөөбүтэ. Абата Афанасий Михайлович Филиппов — Чакыр төрүт олохтооҕо, ийэтэ Мотрена Нестерева Филиппова-Борисова — Аммантан төрүттээх. Барыта 5 оҕоломмуттарыттан уоллаах кыыс оҕону тутан хаалбыттар. Роман 1935 сыллаахха төрөөбүт балтыныын Ааныскалыын кэлин Чурапчынан, Кэбээйинэн ыал-дьон буолан, ууһаан-тэнийэн олобруттара.

Роман сэрии иннигэр Чакыр оскуолатыгар үөрэммитэ, онтон сүт-кураан сыллар кэлбиттэригэр, дьонно 1940 сыллаахха куоракка көһөн кирибиттэрэ. Итиннэ үрэбин салбаабыта. 1942 сыллаахха абата, ийэтэ утуу-субуу ыарыы, хоргуйуу содулуттан өлөн, сэттэ саастаах балтыныын икки хараба суох эбэлэрин көрүүтүгэр хаалбытара. Салгыы Роман Аммаба таайыгар итиллибитэ.

Сэрии 1945 сыллаахха дойдутугар төннөн кэлбитэ. Яковлев аатынан колхуоска счетовод-букаалтырынан үлэбэ ытыллыбыта. Салгыы ол колхуоска кыладыаһыктаабыта. Үлэбэ-хамнаска састаас, уоспастыбаннай үлэбэ актыыбынай ыччаты 1946 сыллаахха комсомол кэккэтигэр ылбытара. 1947 сыллаахха колхуос биһир биригээдэтигэр биригэдиһир онорбуттара, бырабыланынныа састаабыгар талыллыбыта.

Үүнэр-сайдар кыахтаах, дьэбурдаах уолу таба көрөн, 1948 сыл сайыныгар оройуон салалтата Романы Дьокускайга икки сыллаах колхуос салайар каадырдарын бэлэмниир оскуолаба үөрэттэрэ ытыллытара. Бу оскуоланы ситиһилиээхтик үөрэнэн, 1950 сыллаахха бүтэрэн дойдутугар кэлбитигэр колхуос бэрэссэдээтэлинэн быыбардаабытара. Ити сыл колхуостары бөдөнсүтүү сабаламмыта. Чакырга Яковлев уонна Молотов ааттарынан колхуостар холбоһон, “Правда” колхуос буолбуттара. Бу колхуоска райком рекомендациялаан, колхуостаахтар быыбардаан, Роман Афанасьевич бэрэссэдээтэл буолбута. Бу дуоһунаһыгар 1958 сылга дьээри үлэлээбитэ. Ити кэм устатыгар колхуоска электростанция, КРУ-10 радиоүзэл, киноустановка үлэбэ киллэриллибиттэрэ. Кулууп, маҕаһыын, икки учаастакка кыһыл муннук дьээлэрэ, пилорама, гараас, хортуоппуй подвала, үлэһиттэр опорор уопсай дьээлэрэ, хас даһаны типовой оноһуулаах хотоннор тутуллубуттара. Электростанцияны туһаныыга үтүс үлэ барыта, мизлинсэни моторунан эргиттэрэр гына оноһуллубута, циркулярнай эрби, столярнай мастарыскай үлэһиһир буолбуттара. Таатта, Хонду үрэхтэригэр буор быһыттары тутан, хордуу хаһан ууну олохсутуу, күөллэри үөскэтии ситиһилибитэ.

Хаһаайыстыбаннай үлэбэ колхуос балай да ситиһилилэммитэ. Үлэбэ биһирдүүлээн үрдүк көрдөрүүнү ситиһэр колхуостаахтар ахсааннара эбиллэн испиттэрэ. Холубур, Г. Н. Адамов—Халла биһир күн 2,87 гектар сирин иһин хотуурунан охсубута, Н. К. Афанасьев 10 күн 12,0 гектар хoduһаны охсон өрөспүүбүлүкэ куоталаһытыгар бастаабыта. 1956 с. Д. И. Адамова биһир ынахтан 1206 кг, М. П. Алексеева—1072 кг ыабытара. Колхуос эдэр ыанньыксытара 1955 сыллаахха

1972 сыллаабы үбүлүйдээх куоталаһы кыайылыахтара — Эриликтер — өрөспүүбүлүкэ уонна оройуон салайааччыларын кытта.

ЧУРАПЧЫ - УСПУОРТ ТУОНАТА

Чурапчы улуунун успуорка салаатын "Сага олох" хаһыакка тахсар анал сыһыарыыта

Биһиги үбүлүөйдээх ыспарсымыаннарбыт

Мария Даниловна Кронникова
1941 сыллааха Соловьев нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Сэбизскэй, баартыа, профсоюз, комсомол, үлэ бэтэрээнэ, остуол тенниһигэр 1-кы, хайыһарга 3-с эрэсэрэттээх. Партком сэкирэтээринэн, Сельсэбизт исполкомун бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ. СӨ Бочуоттаах ыспарсымыана, "Чурапчы улуунугар кылаатын иһин" 3-с истизээннээх.

"Гражданский клубизм" анал бэлиэ хаһаайына. Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин Бочуотунан грамотатынан наҕараадалаабыта. Мугудай, Соловьев нэһилиэгэр, Чурапчы улуунун Бочуоттаах олохтооҕо.

Альбина Иннокентьевна Поисеева

Горьковскай үнүстүүт тутар-инженернэй салаатын бүтэрбитэ, технической билим хандыдаата, доцент. Остуол тенниһигэр, волейболга өрөспүүбүлүкэ хас да төгүллээх чөмүлүнэ, 1961-1975 сылларга волейбол оонньуутугар Саха АССР чөмүлүнэ оттон 1974 сыллааха Саха сиригэр норуоттарын 7-с ыспартакыйаадаатын кыайылаабыта. 1963-1966 сылларга "Урожай" уопастыба остуол тенниһигэр Улук Илин чөмүлүнэ. Өр сылларга СГУ инженернэй-техническэй факультетын деканын солбуйааччынан, кафедра сэбиэдиссэйинэн, Саха АССР Дьокуускайдаагы Үрдүкү Сэбиэтин отделын сэбиэдиссэйинэн, СӨ Бырабыыталыстыбатын бэрэссэдээтэлин солбуйааччынан, Дьокуускай куорат Мэрин солбуйааччынан, СӨ пенсionarнай управление отделын салайааччытынан, СӨ Судаарыстыбаннай мунньабын - Ил Түмэн кэмитиэтин бэрэссэдээтэлинэн, СӨ "Барбары" пуонда дириэктэринэн, СӨ ИИ-с

уонна IV-с ытырыылаах Мунньах дьокуутаатынан үлэлээбитэ.

РФ нэһилиэнньэ социальнай харыскалын, СӨ норуот хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ. "СӨ физическэй култуура уонна успуорт сайдыытыгар үтүөлэрин иһин" бочуоттаах бэлиэ хаһаайына, С. Сидорова аатынан бириэмийэ лауреата, РСФСР успуордун бэтэрээнэ, СӨ физическэй култуура уонна успуорт бочуоттаах бэтэрээнэ, "Урожай" уопастыба бочуоттаах үлэһитэ, Чурапчы улуунун Бочуоттаах олохтооҕо.

Николай Васильевич Захаров

Чурапчы кынаттаах хайыһардыта 15 саастааҕар аҕа танан онорон биэрбит хайыһарын кэтиэйдигэр ыла, күн бүгүннэ диэри хайыһарын сэбиргэнэ ыйыы илик. Кини култуура үлэһитэ идалээх. Николай Васильевич кыттыта суох өрөспүүбүлүкэ хайыһар күрэхтэһиитэ ыытыллыбат, ону ааһан, сааһыран баран Арасыйыага, Финляндияга, Германияга кини аата дуорааннаахтык иһиллэр. 2015 сыллааха Сыктывкар куоракка Аан дойду бэтэрээннэрин күрээс эстафетага 2-с мизстэни, онтон 2017 сыллааха Швейцарияга 1-кы мизстэни ылан, Аан дойду чөмүлүнэ буолбута. Манньк ситиһини сахалартан өссө ким да дабайа илик.

2018 сыллааха Арасыйыа Кубога 5 бизрээтэ 2-с мизстэни ылан, урукку ситиһиһирин чингээн бизрээтэ. Николай Васильевич - ССРС култуураатын туйгуна, Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин Президиумун грамотатынан, "Үтүө дьыала" норуот хамсааһынын олоххо киллэриигэ кылаатын иһин" бэлиээн наҕараадалаабыта, улуус Бочуотун кинигэтигэр киирбитэ. Кытаанах нэһилиэгин, Чурапчы улуунун Бочуоттаах олохтооҕо. "СӨ физическэй култуурага уонна успуорт сайдыытыгар үтүөлэрин иһин", "Саха сирэ 375 сыла" бэлиэлэр хаһаайына.

Петр Николаевич Калачев

1946 сыллааха Ыам ыйын 28 күнүгэр күн сиригэр төрүүтэ. Чурапчытаагы аҕыс кылаастаах интернат-оскуола 1961 сыллаагы, Чурапчы орто оскуолатын 1965 сыллаагы выпускнига. Көнүл тустууга ССРС успуордун маастара. Дьокуускайдаагы РО ИФФ судаарыстыбаннай университетин түмүктээбитэ.

1964 сыллааха көнүл тустууга уолаттарга РСФСР чөмүлүнэтин боруонса призера. 1970 сыллааха улахан дьонно РСФСР чөмүлүнэтин призера. 1964 сыллааха көнүл тустууга уолаттарга Сибир уонна Улук Илин чөмүлүнэ. 1971 сыллааха Саха АССР 74 киллээ диэри Ыааһына Саха АССР чөмүлүнэ. Көнүл тустууга Саха АССР үс төгүллээх призера.

Өр сыл Чурапчы улуунугар үөрэх систиэмэтигэр, уончасыл Кытайнорудунан өрөспүүбүлүкэтигэр цирк устуубатыгар үөрэнэр бөлөх салайааччытынан үлэлээбитэ. Пекиннээги устууба колледжын туйгун учуутала. Билигин Семен Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатын эбии үөрэхтэһинин педагогуна үлэтир. Нуучча дуобатыгар РФ успуорка маастарыгар хандыдаат.

Христина Николаевна Попова

Үөрэх, успуорт, сцена бэтэрээнэ. РФ, СӨ үөрэҕиритин туйгуна, Кытаанах нэһилиэгин Бочуоттаах олохтооҕо.

"Урожай" уопастыба бочуоттаах үлэһитэ, оройун волейболга сүүмэрдэммит хамаандатын чилиэнэ. СӨ тыа оонньууларын ыспартакыйаадаларын, "Урожай" уопастыба хамаанданан оонньуу элбэх төгүллээх призера. Билигин бочуоттаах сынныаланна олорор.

ССРС, РСФСР, Саха АССР үтүөлээх тириэньэрэ, Саха АССР үтүөлээх учуутала Дмитрий Петрович Коркин 93 сылыгар уонна кини уолаттара Павел Пинигин, Роман Дмитриев, Александр Иванов 1976 сыллааха Монреаллаагы Олимпийскай оонньуулартан кыһыл көмүс уонна үрүҥ көмүс мэтээллэри аҕалбыттара 45 сылыгар аналлаах дьаһаллар тустууну таптааччылар болгомторун ылылар. Дмитрий Петрович сэрри саана хоту көһөрүлүүгэ тийэн, Булун оройунун оскуолаларыгар үөрэппит учуутала, кылааһын салайааччыта, 97 саастаах Мария Георгиевна Стручкова, Р.М. Дмитриев дойдуттан Эдьигээн Бэстээйдигэр Анастасия Гаврильевна Далакырова кыттыны ылан, дьаһаллар таһымнарын үрдэттилар.

Пааматынныкка

Роман Михайлович Дмитриев аатынан Олимпийскай эрэл училище таһаарытыгар баар Дмитрий Петрович Коркин пааматынныгар сибээх дьөрбөтүн ууруу сизиргэр-туомугар Саха Өрөспүүбүлүкэтин успуорка министиригэр э.т. Леонид Спиридонов, улуу тириэньэр иитиллээчилэрэ Павел Павлович Пинигин, Александр Николаевич Иванов, Дмитрий Петрович таптааллаах кэргэнэ Александра Семеновна Коркина, училище дириэктэрэ Семен Сергеевич Чердонов, тириэньэрдэр, училище үлэһиттэрэ, үүнэр көлүөнэ тустууктар, успуорт бэтэрээннэр кыттыны ылылар, эбэрдэлэрин анааһылар, ахтыһылар оҥордулар.

Чуолаан, дьоро түгэни аһарыгар, өрөспүүбүлүкэ успуорка салалтатын аатыттан Леонид Спиридонов Дмитрий Коркин курдук тириэньэрдэр хайаан да баһы тахсалларыгар эрэрин, онуоха успуорт үлэһиттэрэ, бэтэрээннэр бары күүскэ үлэлэһиэхтээхтэрин; Дмитрий Петрович кизэн туттар иитиллээччилэрэ, Ил Түмэн дьокуутаа Павел Пинигин, Дмитрий Петрович 1964 сыллаагы Токиотаагы Олимпиадаттан кэлэн баран, дьаныһан үлэлээн Саха тустуутун

УЛУУ ТИРИЭНЬЭРИ ҮЙЭТИТИИ

мунууур чылчаалга тизрипитик бэйэтин кэмгэр омуктары чабылхай тустууларынан сөхтөрбүт Александр Иванов улуу тириэньэр хаһыламат методиката Аан дойдуга тарбаһымын уонна тарбана турарын тоһоолоон бэлиттээтилэр, Мария Георгиевна бу ытыллар тэрээһиннэргэ махтаһын биллэрдэ.

Александра Семеновна бэйэтин актыһыгар Дмитрий Петрович оскуола иннинээҕи саастарыгар тулаһаах хаалбытын, кыра Диманы аҕатын аймахтара Михаил Ксенофонович уонна Пелагея Тарасовна Лазаревтар иитэ ылбыттарын, бүтүн ыалынан кыраһыын-улаханньын хоту көһөрүлүүгэ ытыллыбыттарын, бэйэтин харыстаммакка олорон, орду, тустууну науканы кытта сибээстээн күүскэ үлэлээбитин, онон норуока биллибитин, ураты кырдыксытын, эппит тылын булгуччу толорорун уонна толорторорун туһунан аһынна.

Куоркун олорбут паартата

Уникальнай, сэдэх экспонат быһыытынан билиниллибит паартаны хоту Булун оройунуттан Дмитрий Коркин иитиллээччилэр, ССРС успуордун маастара, Саха Өрөспүүбүлүкэтин успуорка албан аатын мусуойун билигин салайар, өрдөөнүтүн үйэтигинэн дьарыктанар Михаил Егорович Друзьянов бу сайын аҕалбыта. Ол туһунан Михаил Егорович манньк кэпсээтэ: "Быйыл Булунна баран кэлбитим болгомтону ылла. Бу саас дааҕаа олордохпунан вассап кэлбитэ, бултуу, кустуу сылдыар уопастар Игорь Кальнойдаах Булун Кэриксэтигэр паартаны булбуттар. "Успуорт үлэһиттэрэ билэбит дуо, үтүөлээх тириэньэр Д.П. Коркин 1940 сылларга манна олорбута, үөрэммитэ диэн. Биһир паарта орду" - диэн ис хоһоонноох. Барбыт киһи дии санаатым. Манчаары оонньууларын күнэригэр, 13 хонуктаах командировкага кеттүм,

успуорт министиригэр Иннокентий Юрьевич Григорьев "Көрөн-истэн кэл" диэн ыйалыта.

Борогон нэһилиэгэр Намыга тийбиһигэр Буриев Петр Николаевич көрсүбүтэ. Дьэтигэр хоннорон, киниэхэ олорон үлэлээбитим. Биэс кииһилээх экспедиция тэрийбиһигэр: Кальной Игорь Николаевич, Горохов Эдгар Алексеевич, Осипова Жанна Прокопьевна састааптаах. Намы өрүс үрдүгэр Кэриксэ биэс чаас моторханаан айаннаан тийбиһигэр. Онно кыра Дима 1942-1944 сыллардаахха Лааһыраптары кытта олорон үөрэммит, кыһынын, сайынын оттоспут. Сырыта-айана ыарахан, от-мас дойду эбит. Биһир паартаны ылабын диэн, саха абыһаһынан уот оттон, эбэбитин аһатан, күндүлээн эгин. Кэриксэ оскуолата 1956-1957 сылларга диэри үлэлээбит. Хрушев колхозтары, колхозтары тэрийэн кииһиннэрин буолбуттар, кытты улаастахтар эстэн кураанахсийбыттар. 70-чэ сыл бу паарта оскуола иһигэр турбут. Оскуола эргээн, үрдэ сууллан, баары барытын хампы баһаабыт. Инньэ ынаммыт, сүбэлэһэммит, бу паартаны ыламмыт, аттыгар баар иччитэхсийбит дьэтигэр, Дмитрий Петрович дьонун Лааһыраптар олохторун оннун көрөн, биһир чаанньыгы, саалана сылдыһыт саатын, илим тохторун дойдубар успуорт-оскуола диэн аҕалбытым. Намы сэлэһиннэтигэр моторнай подканан аҕалбытым.

Көрөн-истэн, өрөмүөннээн бараммыт вертолетуна Тиксигэ аҕалбытым. Борохуотунан барыахтаах этэ, ону борохуот халытаана "коммерческой сыанага илдьэбин" диэбитэ. Хата, мин дьолбор, биһир кылааска үөрэммит аатырбыт бөбөспүт, билигин Ил Түмэн дьокуутаа Павел Павлович Пинигин кэлэн быһыбарга үлэлэһэ сылдыра. Паартанын киниэхэ хаалларан бараммын, администрацияны кытта дуу, халытааны кытта дуу кэпсэтэннин куоракка ыттар диэбитим. Бэйэм

буолабына Дьокуускайга көтөн хаалбытым. Онтон сотору собуос буолан баран Павел Павлович Паартаны быһаардым, халытааны кытта кэпсэттим, Дьокуускайга от ыйын ортоугар борохуотунан босхо тийиһэ" - диэн төлөпүүннээбитэ.

Онтон, паартаны кэлбитин кэннэ Д.П. Коркин төрөөбүт күнүгэр Чурапчыга успуорт оскуола ытыам дии санаабытым. Онтон туран, паартаны "уникальной экспонат" буолан Чурапчы мусуойугар барбат диэн буолла. Тоһо диэтиэххэ, Чурапчы музейа, биһиринэн, юридическэй күүһэ суох, иккиһинэн, мас дьэз эбит. Онон манньк уникальнай экспонат хайаан да баһы куоракка хаалыан наада диэн, Өрөспүүбүлүкэтигэр Ярославскай аатынан мусуойга киирдэ. Чурапчы ыспартыбынай оскуолата бу паартаны куопулатын устан оноруохтаахтар. Онтон, бу паарта Дмитрий Петрович олорон кэспии-ипсии туруоба.

Бу экспедиция салгыһынан наада. Мин сэттэ сиргэ сылдыһым дии санаабытым даһаны, биэс эрэ сиргэ сырыттым. Холобур, Дмитрий Петрович Күнүүргэ үөрэммитэ диһиллэр. Томтор диэннэ эмиз үөрэммит да, ол бөһүөлөк олох эстэн хаалбыт. Оскуолатын аһылаата эрэ сытар. Инньэ ынаммын, Кэриксэ тийэммин бу ылан кэллэбим дии. Ол иһин өрөспүүбүлүкэ салалтата, тустуу федерацията бу экспедицияны өссө салгыы үөрэтэн, оҕолор тийээн онно көрөн, Дмитрий Петрович хайдах усуллубулаа үөрэммитин, олорбутун хайаан даһаны билиэхтээхтэр дии саныһыбын.

Дмитрий Петрович Коркин олорбут үтүө дьыалата сыл-хонук ааһан истэбин аайы суолтата далааһыннанан, ис хоһоондириннээһинэр. Улуутириэньэргэ эрчиллибит, үөрэммит, биһиргэ үлэлээбит, алтыһыт, тыһыннааһар кимин-хайдахын көрөн дьолломмут көлүөнэтин, балысхан кэмин дьонно Бетүрүөбүс сьрдык аатын историяга тийэн хаалларар, үйэтигэр мүчүрүйбэт аналлаахтар.

Баһылай ПОСЕЛЬСКОЙ.

Сыһыарыыны бэлэмнээтэ Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ.

— С.А. НОВГОРОДОВ ААТЫНАН ОРТО ОСКУОДА 150 СЫЛЫГАР —

Оскуолабыт үбүлүөйүн көрсө

Быйылгы үбүлүйдөзх үөрэх дыйлыгар Саха
Өрөспүүбүлүкэтин үөрэҕириитин туйгуна Надежда Васильевна
Уарова салайааччылаах С. А. Новгородов аатынан Чурапчы
орто оскуолатыгар 1102 үөрэнээччи икки симиээнэн 51 кылаас-
кэмпилдизинэн үөрэнэ ололорор.

Оскулалыгт «Дархан Кытата
информационнай үерэтэр-иитэр
зйгэ – тыа сириг оскулалыгар үөрэх
хаачыстыбатын үрдэтии сүрүннүүр күүс»
дизин ааттаах сайдар тускул ылынан
үлээли-хамныы олорор. Сайды тускулун
сүрүн сыалынан – С.А.Новгородов
аатынан Чурапчы орто оскулалыг
бүтэрэр оёо бэйэтэ тус өйдөөх-санаалаах
топкуйдуур дыобура дэпиттэр сайдыбыт
Ийэ дойдутугар бэриниилээх, ыты
ейдөбүллэри, олох-дьаһах, үлэ-хамнас
бээрал туһунан сиһилии билэр, киһи
быһылыгын эппиэтинэстээх, бэйэ өйүнэн
тойоннуур кыахтаах, уопастыба олоһор
көхтөөх, сайабаас, ситиһиигэ, бэйэни
сайыннарыга, туһалаах буоларга
дуулунар оёону иитэн-үөрэтэн, таһыан
таһаарыы буолар.

Оскуулагда кизн билимлээх, бэйлэрин идэлэрин толору баһылаабыт педагогтар үлэлииллэр. Быйыты үөрэх дьылыгар педагог ахсаана – 101, оспортон үөрэтэр учуутал – 85. Кинилэр ортолоругар Арассыйа Уопсай Үөрэхтээһинин Бочуоттаах үлэһитэ –13, Саха Өрөспүүбүлүкэтин үтүөлээх үлэһитэ – 2, Арассыйа норуот үөрэхтээһинин туйгуннара-5, Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэдириитин туйгуннара – 24, “Учууталлар учууталлара” бэлиэ хаһаайыннара – 5, “Саха сирин эрэлэ” бэлиэ хаһаайыннара – 7, “Методист Якутии” бэлиэ хаһаайыннара – 3.

Оскуола үлэтин биір сүрүн сыалынан педагогтары сайыннарыы буолар. 2015-2019 сылларга «Профессиональная и психотворческая компетентность педагога как фактор повышения качества образования» бырайыак. Эреспүүбүтүктээхү

инновационнай былаллааха статусун ылан ситиһиһилээхтик үлэлээбитэ. 2017 сыллааха Өрөспүүбүлүкэтээҕи инновационнай бырайыактар күрэхтэригэр кыттан, СӨ Ил Дарханын Граныны 500 000 тыһ. солкуобайы ылан, 12 учууталы Казань куоракка стажировкаҕа сырытыннарбыппыт. Сылпата учууталларбыт араас профессиональнай күрэхтэргэ ситиһиһилээхтик кытталлар. Ол курдук, улуустаабы "Сыл бастын учуутала" күрэх призердарынан буолаллар: Макарова Р.П., Хомподорова Л.П., Спиридонова А.А. "Сыл бастын эдэр педагога" күрэх кыйыыһаахтара, призердара: Собакина О.К., Адамов П.М., Дьяконов В.К., Атаков Д. С., Захаров Н.В., Григорьева А.Е. "Сүрэхпин оҕолорго аныыбын" улуустаабы кылаас салайааччыларын күрөһэр учууталларбыт кыйыыһаах, призер буолбуттара: Захарова А.Д., Саввина А.Н., Шестакова О.А., Саввина А.Е., Ким Н.Д. Седалищева С.А. Улуустаабы Метотурга икки төгүллээн оҕуолабыт «Эркин» эр дьон педагогтар хамаандалара үһсү миһэтэни ылары ситиспиттэрэ. 2018с. «Тобул» хамаанда кыттан бастаагы миһэт буолбута. 2020 с. алын сүһүөх учууталларын холбоһуга улууска ытыллыбыт "Бастын методическай холбоһук" күрэх кыйыыһаабынан тахсыбыта. Өрөспүүбүлүкэтээҕи "Мастер педагогического труда" физкультура учууталларын күрөһэр Седалищев Д.К. - призер, Собакин П.Д. - кыйыыһаах буолбуттара. Неустроева И.И. – улуустаабы Эрилик Эристиин 125 сылыгар анаан ытыллыбыт саха тылын уонна литературатын учууталларын күрэбин кыйыыһааба. Макарова Л.К. – "Мой лучший урок" дьин история учууталларын өрөспүүбүлүкэтээҕи күрэбин кыйыыһааба. Данилова Э.Н. - "Мой лучший урок литературы" өрөспүүбүлүкэтээҕи күрэх призера.

КЭЗНИКИ сылларга учууталлар методической босубуйалары онорууга куусуз улэлииллэр. 2017 сыллаахха тахсыбыт "Саха тыла 1-4 кылаас" үөрэнэр кинигэ ааптардарын айар бөлүгүн иһигэр РФ үөрэххэ босубууту улэһитэ Баснаева С.А. усунна Саха Өрөспүүбүлүкэтин үтүөлээх учуутала, бэтэрзэн -учуутал Потапова С.Е. үлэһиттэрэ. 2020 сылга Лопова М.Н., Яковлева М.Н., Захарова Л. Димитина Л.П., Старостина Л.Н.,

Слепцова Л.П., Тимофеева О.И. "Саха тыла" үөрэнэр кинигэбэ үлэлиир тэтэрэстэ онорон "Бичик" кинигэ кыһатыгар бэчээттэппиттэрэ. Быйылгы үөрэх дьылын көрсө "Саха тылын быһаарыылаах кыһас тылдьыта 1-4 кылаас" кинигэтэ Слепцова Л.П., Яковлева М.Н., Захарова Н.Д., Николаева Л.Д., Неустроева К.А., Макарова Н.К., Максимова Л.Е., Сивцева О.Е. "Айар" национальнай кыһа аахсыылаах уопастыбытар" бэчээттэтэн, иккэн арааҥа таһаардылар.

Сылтаа бйгылгыбыт
вэспүүбүлүкэтээи педагогический
дээрбанкаа учууталлар
байэлэрин үлэлэрин уопутун
киэнник тарбагытара. Ол курдук,
2017с. оосуола информационнай-
библиотечнай киинин (сал. Татаринава
Л.Р.) бырайыага кыйыылаах буолан,
электроннай кииниг сэртипикээтинэн
набараадаламмыта. Алын сүлүүх ылаас
учууталларын методическай холбоһуга
Дьокуускайдаагы педагогическай колледж
ранын ылбыта, оосуолабыт бырайыага
иккис истиэлээннээх дипломуна
набараадаламмыта. 2019с. оосуолабыт
Образовательный парк "Сатабыл эйгэтэ"
бырайыага политехническай үөрэхтээһин
айысхаа иккис истиэлээннээх диплом
ылбыта. География учуутала Макарова
Л.С. Таатта улуунун баһылыгын Гранын
пласы ситиспитэ.

2019 сылга оскуолабыт Н.Донской аатынан "Үөрэби уонна чутаталлары сайыннарар институт" Совершенствование норм и условий для полноценного функционирования русского языка" дигэн бырайыакка базовай оскуола буолан, нуучча тылын үчүтаталлара тылы сайыннарарга үгүс үлэни ыылыытара. Бу бырайыак түмүгүнэн оскуолабыт "Бастын базовай оскуола" аатын ылбыта.

Үерэх хаачыстыбата сыллата үрдээн иһэр. 2017 сылтан оскуоланы 11 үөрэнээччи кыһыл көмүс мэтэлиндрэ бүтүрдүлэр: 2017с. – Иванова Александра, 2018с. – Бушкова Нургуяана, Дадам Уйгууна, Скрыбин Дима, Попова Кристина, Павлова Надя, Толстоухова Оля. 2021с. – Кривошапкина Алина, Евграфова Лена, Фомина Паула, Тихонова Анюта.

Оскуулабыт үерэнэччилэрин ситиһиилэринэн кизн туттабыт. Өрөспүүбүлүкэтээби олимпиада призердара: Пудова Айыына (сал. Соловьев Д.П.) черчение олимпиадата, Степанова Анжела (сал. Еремеева С.И.) саха тылын олимпиадата, Егорова Александра (сал. Оконешичкова В.В.) технология олимпиадата. Физкультуура олимпиадатыгар үерэнэччилэрбит Өрөспүүбүлүкэтээ үрдүк ситиһиилээнэллэр: 2017с. Иванова Юлия (сал. Собакин П.Д.) – призер, 2018с. Красильникова Милена (сал. Собакин П.Д.) – призер, Лукин Эрхаан (сал. Степанов В.В.) кыайылыах. Лукин Эрхаан Ульяновской куоракка Бүтүн Арасыйытатаагы олимпиадага ситиһиилээхтик кыттыбыта. 2019с. Оконешичкова Влада (сал. Собакин П.Д., Степанов В.В.) – призер. 2020с. – Романов Андрей (сал. Собакин П.Д.)-кыайылыах, Бүтүн Арасыйытатаагы олимпиада призера. 2021с- Игнатьев Афоня (сал. Степанов В.В.), Собакина Таня (сал. Собакин П.Д.) – призердар.

2017с. Аан дайдуутаабы
интеллектуальной ооньнуулар чэрчитинэн
ыстыллыбыт MILSET научнай
ыыстапкаба Полова Дайаана (сал.
Флегонтова А.И.) дипломант буолбута,
Захаров Коля (Малышева Е.И.) аан
дайдуутаабы "Туймаада" олимпиадаба
сүтүрүмүспүстүк кыттыбыта.

БүтүнАрасыыйатаабызэмпиризмсыйыбылазхатарынанбуопаллар: Дадам Уйгууна (сал. Еремеева С.И.), Иванова Александра (сал. Борисова М.А.), Афанасьев Алиан (са. Илларионова Л.П.), Попова Дайаана (сал. Флегонтова А.И.), Артемьева Валерия, Саввина Анжелика, Слепцова Лида (сал. Григорьева А.Е.), Игнатьева Юлия (сал. Макарова Л.К.), Романов Саша (сал. Макарова Л.С.), Толстоухова Чэмэлиинз (сал. Флегонтова А.И.), Спиридонов Никита (сал. Илларионова Л.П.), Ермакова Лена (сал.

Спирidonова А.А.).

2017 сылтан алын сүмбөү бүтүрэр 4-с
 сылаас оҕолоругар ытыллар улуустаабы
 "Ноборудан аабылара" Өрөспүүбүлүкэ
 таһымыгар аан бастаан ытыллан,
 сылын айыы Өрөспүүбүлүкэбит араас
 оскуолаларыттан 100-тэн тахса оҕо
 кыттар.

2019 онд "Үерэхтээжин" националь байрайах чэрчитинэн ослулабылгыар "Точка роста" цифровый уонна гуманитарнай хайыскалары үөрэтэр киин аһыллыбыта. Бу кииннэ дьарыктанар оолор Өрөспүүбүлүкэтээҥи IT-бастыбээлгэ, робототехника, «Я – инженер», уонна да атын техникэскэй күрэхтэргэ ситиһиилэргэ үксүү тулар.

О-сгуола иигтэр үлэгтэ – учуутал төрөгшүүт – оёо биир ситимнээхтик үлэгзэһинэ буолар. Биир сүрүн хайысханан гражданскай-патриотическай илтиигэ 2013-2014 сылтан «Дарханнар» байыаннай патриотическай кулууп үлэлиир. Бу кулууп уол оёону эт-хаан өттүлүн сайыннарыыга, Ийэ дойдуга бэринилээх буоларга, былпыгы сах омок үгэстэрин умнубаха, булт-алт, үлэ-хамнас албастарыгар утуяр. Бу байыаннай ОБЖ учуутала Соловьев Д.П. салайааччылаах ооскулобайт эр дьон.

Сылын аайы ситиһилээхтик ыһаллар, кулуупка 7-11-с кылаас уолаттара бары ийэрэллэр. Сылын аайы бу кулууп оҕолоруну олуспут биир улахан тэрээһинигэр Улуу Кыайыы параадыгар кыттыны ыһаллар. Бырайыак чэрчитинэн оҕолор Москва, Санкт-Петербург куораттарга образовательнай экспедицияларга баран ээлбиттэрэ. «Триумф» ыспартыйбынай комплекскыа спордммыттар. 2021 сылга оҕуһабыт ыһуускыга, «Дарханнар» кулууп иитиллээччитэ Алгыс Скрябин Улуу Кыайыы параадыгар Москва куоракка, Кыһыл Болууссакка кыттыны ылбытын бырайыак үтүө түмүгүн быһыытынан сыаналыбыт.

Өрөспүүбүлүктэзди "Музыка – для всех" бырайыак чэрчитинэн "Поющая школа" бырайыакка оскула боҕо барыта кыттар, ол курдук, Улуу Кыайыны уурдаан, сылын айыы "Боотур Уус" стадионна хорунан кыттыыны ылабыт. Бырайыак салайааччыта Инатьева Г.Н. 2019 с. Өрөспүүбүлүктэз "Лучший учитель музыки проекта" номинациянан наараадаламмыта. 2021с. Оскулабыт "Музыка – для всех" бырайыагы ыштыгыта тыа сирин оскуолаларын ортолоругар "Бастын оскула" ааты ылбыта.

2020 сүлтан "Лидер" бырайыак үлэлзэн эрэр. Бу бырайыак сүрүн сыйалынан оскуолабыт ыгуускига, эконоическай наука доктора, Саха Сирин бастагы Ил Дархана Е.А.Борисов олобун, үлэтин холобурутар олобуран, оёо бэйэтин сатаан салайына үерэнэригэр, лидер хаачыстыбаларын сайыннарыы бволаар.

2021 сылга "Образовательный парк "Сатабыл эйгэтэ" оскуола сана инновационнай бырайыага улуустаабы, өрөстүүбүлүктэтээби инновационнай быһааракка статусун ылан, иитэр-үөрэтэр үлэбэ сана сүүрээнтэри киллэрэн үлэлээн эрэр.

Үгэс буулбуг оскуолабыг тэрзэһин нэрэ декадалар, барыта оёо сайдарыгар кэрэни кэрэхсии, чөл туруктаах буола улааталларыгар анаан ыһыллаллар "Билии күнэ", "Күтүн бэлэз" бейстапка-дьяарбанка, "Оскуола күнэ", "Ийэ күнэ", "Кыргыттар декадалара" Шаг за шагом «новым вершинам» НПК, Саҥа дьыл, ыспартыйбынай күрэхтэр, "Бал звезд", "Ийэ тыл" күнүгэр анаан ыһыллар "Оһуохай", "Сахалыы сурук-бичик күнэ", строевой хаамыы, "Көлүөнэлэр көрсүһүүлэрэ", «Кэрэмэн Кэрэ», "Мисс и Мистер школы", Ыһыах, Тигэх чырааһа

Обо дьоруун сайыннарыга уруксаттаһынары чэастар төһүү күүү буолаллар. Саахымат дьарыгын Саха Өрөспүүбүлүкэтин үтүөлээх үлэһитэ Калачев П.Н. утумнаахтык дьарыттыыр Петр Николаевич иитиллээн-иһэрээн Арасыйыа, Өрөспүүбүлүкэ таһымнары ытыллыбыт күрэхтэһиилэр кыйыллаахтара, призёрдара, Сылна

айыг оркулабыг хамаандата чөмпүйүн буолар. Биридүүлээн күрэххэ элбэх оҕо ситиһиилнэр. 2015 сылтан илиини бойобуой ускуустуба көрүнэ ген-син-кан дьарыгы тирэһэр Куприянов Е.Е. ыһтар. Егор Егорович – аан дойдутаабы ген-син-кан оркулатын чилиэнэ, даннаах хара кур, “Сыл Бастын маастара” зат хаһаайына. Кини итиллээччилэр Карпов Петьа, Куприянова Алгыстана Хорватияга ыһтыллыбыт күрэх призерадара. 2020 сылтан оркулабытыгар “Интеллектуальная игра Го” дизи Саха сиритэр сана сайдан эрэр успурт интеллектуальной көрүнүн Арасыйыа Бочуоттаах үлэһитэ Захарова Н.Г. киллэрэн, оҕолору дьарыктаан эрэр уонна кээс ситиһиилэрдээх. Оркулабы оҕолоро Саха Сирин чөмпүйэнэтитэр ситиһилээхтик кыттыбыттара, Хотугулуу илиини федеральной университет ыһтар олимпиадатыгар мистэлэспиттэрэ. Бэс ыйыгар Владивосток куоранка ыһтыллыбыт Го интеллектуальной сонньуу аан дойдутаабы чөмпүйэнэтитэр Саввин Вана уонна тирэһэр Захарова Н.Г. баран кыттыыны ылан дипломунан наһараадаламмыттара. Оҕо уус-уран тыһыан саңарар дьобурун сайыннар «Умсулбан» дьарыгы Арасыйыа Бочуоттаах үлэһитэ Пестерева Т.М. умсугутуулаахтык хаһыс да сылын дьарыктыыр. Бу дьарыкка сылдар оҕолор араас тэрээнинэргэ, Эрэспүүбүлүкэтээби куонкурустарга ситиһилээхтик кытталлар.

Эбии үерхэтгэлийн 7 курьуук үлэлээр, тустуу, ырыа, фитнес-аэробика, "Беркут" байгалийн-патриотической кулууп, мусуой, «Дарханнар» үнүү ансаамбыла, "Цветоводство". Фитнес-аэробика (сал.Аммосова В.И.) элбэ. Өрөспүүбүлүктээ ситиһиллэрдэхтэр тустууга (тириэньер Петров И.С.) Ухуй Илин, аан дойдутаабы таһымнаах күрэхтэр кыайылаахтара бааллар "Бриллиантовые нотки" аан дойдутаабы бэстибэллэ оболорбут кыттан, Дипломант Гран-При хаһаайытара буолбуттара. Сыл аайы "Беркут" БПК (сал. Соловьев Д.П.) иитиллээнчилэрэ улуустаабы "Снежный барс" военизированной күрэххэ кыттан, 1-гы мизстэни ылаппар 2020-2021 үерэх дьылыгар «Беркут» кулууп оболоро Өрөспүүбүлүктээби "Снежный барс" күрэххэ 1-кы мизстэни ылан, Бүтүн Арассыйатаабы Юармия ытыр «Победа» военизированной күрэхэр Москва куоракка кыттыны ылан, 71 хамаандаттан 10-с мизстэни ылары ситистилэр. Оскуола «Сулус» оёбээйни сайыйынар тэрилтэтин иһинэн волонтердар хамаандалара тэриллэн чөл-олобу пропагандалыыр үлэтинэн "Здоровая Россия - общее дело-2021" өрөспүүбүлүктээби күрэххэ мизстэлэһэн. Бүтүн Арассыйатаабы бастаы күрэххэ номинациянан наһараадаламмыта.

Оскулдга илгэр үлгэр төрөлпүүтэр
кытта ыкса ситимнээхтик барар. Ол
курдук, бу сыллар устата төрөлпүүт субэт
сителиилээхтик үлэлзэн кэллэ. Хас да
сыл устата төрөлпүүт Сүбэтин Луковца
Мария Федоровна айымныылаахтын
салайан үлэлзиппитэ, Үнүс сылын төрөлпүү
Сүбэтин салайаачыгынан Монастырева
Мария Дмитриевна сителиилээхтик
үлэлгил сылдыар. Бу сылларга төрөлпүүт
аналлаах оёну илтигэ, бэрээдэ
оёо, төрөлпүүт сылыаннарыгар, сана
үйз ирдэбиллэринэн үөрэхтээһиннэ
сана сүүрээһини, ирдэбиллэри
быһаарсарга араас элбэх төгүрү
остуоллар, көрсүлүүлэр, күрэхтэр
ыытылыннылар. Биир сана сүүрээһиннэ
"Семья+школа=Успех" төрөлпүүт
анаан ый устата ыытыллар тэрээһин
буолар. 2019-2021 үөрэх дыйлыгар
кылаастар икхи ардыларыгар «Сыл
бастын төрөлпүүт кэмитиэтэ» диэн күрэх
биллэриллэн, төрөлпүүт оскуола
ыытар тэрээһиннэригэр, күрэхтэригэр
күргөмүзүн кыттыбытара.

150 саагын туслар улууслут баай устуоруйалаах, кырдыаас оскуопата пандемия бүрүүкээн тулар кэмизгэр иитэр-үөрэтэр сыалын ыһыктыбакка Чурапчыбыт кэлэр кэнчээри ымчатын тулугар үлэтин сайыннара, үйлээбэи саананы тарбата, кэнэтэ тулар.

Любовь ПЕРМЯКОВА
директор научной инновационной
услуги

— КЭПСИЭХПИН БАГАРАБЫН —

КЭРЭХСЭБИЛЛЭЭХ КЭПСЭЭННЭЭХ СЭЭРКЭЭН СЭНЭННЬИТ

араарбакка тааарылаахтыг үлээж, бочуоттаах сэнхаланна тахсыбыта.

«Саха — айылга ороно», — дин мэнэбэ эппэтэр. Ол да иһин Семен Тулааһынап төрөөбүт — үөскээбит айыр силик айылгааны, кыыллар, көтөрдөр олохторун-дьаһахтарын, тус эйгэлэригэр сыһааннарын ураты чугастык ылынар, өйдүүр, кинээх амарахтык харыстабыллаахтык сыһааннаһарга иитэр-үөрэтэр, сүбэллэр-амаллар. «Саха куөлгэ» кэпсээнигэр суруйааччы уот кураан уодаһынаах охсууттар, бу дойдун олохтоохторун итиллэр тыын куөлгэрэ буолбут Арыылаах эбэ хотун онгой уолан, дьэбин дүөрэ отунан үүмүтүн ойуулуур.

Колхуостаах хоһууттар сиргэ-уоска дьиннээх хаһаайынны сыһааннарын маннык кэпсир: «Ыллык» колхуос абылаах сылтан бэттэх сааскы халаан ууларын, систэн киэрэр от үрэхтэри быһыталаан, намыһах ходуһалары, алаастары өңсүтэн уонна уолбут куөлгэр оннуларыгар уу киллэртээн бидиппэтэ. Уолбут куөлгэр урукку хааларыгар быһас тына түһэн, кытылыраа эмиз күөх маннаарынан, хойуу хамыһынан суугууу тыаһаата. Хойуу туман үлүктэнэ кэттэ. Сир-дойду орду кыраах, сэрэхсийдэ. Бу үөлүгэр түспүт куөл кытылыттан ааспыт икки сылга өлгөм үүнүүлээх оту оттоон, кэбиһэн лөглөттүлэр. Оттон илин тумулуннаабы солоһун соһуотан ирчэх киэрбэт хойуу бурдук үүнэн, үйгү бөбө буолла».

Кэпсээн абаа олохтоох, кэрэхсээнэр, абааччыны үйгэ — хаһа тутан толкуйдатара салгыы сайдан, арыллан иһэр: «Ол тынан баран, санааттан санааны айар иһи, бүгүн онорбут, ситиспит кыайыгыттан дуоһуйбат, тохтоон хаалбат идэлээх.

Онук иһи сарсынны күнүгэ тугу ситиһиэхтэрин туһунан бүгүн киник толкуйдуур», — дин суруйааччы диригиник бөлүһүктүү, сарсынныны саргылыыр өтө көрүүнү тиздэр.

Ол өтө көрүү бизэ олохтообун салгыы баһиэти көрөбүт. «Колхуос бэрэссэдээтэлэ Винокуров, киһи дьилибаргыах, хас үлэтин күнүн кэнииттэн балык хаһаайыстыбатын уонна арааһынай балыктар тустарынан суруллубут минигэлэри умсугуйан ааһар буолла».

Оттон Винокуров анаардас кинигэ ааһарынан эрэ мунурдамматаба. Кини ааспыт сайын мизэ, сарсыарда үлэтигэр баран, кэлэн иһэн, бу күөлү тыһылаа сылдан, уһун урааһынан эбэтэр төбөтүгэр пиэрэ баайылаах быһаан диригин кэмэйдириэ...

Оттон Винокуров: «Бу куөлгэ балык кутан үөскэтэрбитэ», — дин ис санаатын этэн бэрэбэтэ...

Ол кэмтэн ыла икки сыл ааста...».

Баба санаа, ымыы ыра олоххо кириэр диири, күнээбэ, ыйдаабы, сыллаабы өй — сүрэх мөккүөрэ оностубут бэрэссэдээтэл төһөлөөх ыйыты ытылбаныгар, сөптөөх эппизт эрэнкэдийиитигэр оһустарбытын толору өйдүүр олус уустук. Арый ити болтурусуу балык собуотун идэлээх үлэһиттэрэ тутта өйдөөн, өйөөн, кэпсэти түмүгэр, күөл буорун, уутун чинчиттэрэ уонна хайдах быһылаахтык балыгы куөлгэ ытыгары тэрийэргэ, быһаччы көмөлөһөргө, биэр дойдубаарын, ихтиолог Афанасий Левини ытыгар буолан, Винокуровы ордух үөрүтүлэр.

Кэпсээн кэрээбэт соһуна, сайдан барыһа төһө даһаны судургу курдук эрээр, ол күлүк өттүгэр, кэпсээн кэтээр, төһөлөөх чинчийи, научнай ырыты, сабадалааһын, өтө көрүү баалларын, мөккүөртэн кырдык кынаттанан тахсарын курдатты тааһа, өйдүү сатыы олоһуон... Мэһэна наукаан дьарыктанан баалаах ыччаттарга туһаайан, олус өйдөнүмтүү, хомоһойдук этиллибит эрээһий буолуох сүбэлэри бэлэтии көрөбүн...

Суруйааччы сэнэргир: «Левин, чинчийиитин бүтэрэн, хат — хат сирийэн, ааһан, суоттаан көрөр.

«Дэ, добоомук! Собо уонна мунду балыкка саамай сөп уулаах, үчүгэй аһылыктаах талбыт курдук күөл буолбут, — дитэ Левин тиздэр мичээрди-мичээрди.

«Онук эрэ буолуппун! Чэ, очмоһо хайаан да үөскэтиэхтэ. Үрдүттэн балыктаах куөлгэр дэлэ үчүгэй буолуо дуо? Бултаан да сизипит. Ол тас өттүнөн иитэр саһылларбытын, кырсааларбытын аһаахтык өсөө кэлин табыллан байдаһына, сибииннэлэрбитин уонна кустарбытын балыһынан хааччылаахтык... Быһата, соһуна, мундуу эрэ буолбакка, кыһыл көмүгү хостуохтук — дин-ди, Винокуров буйдуккай баттабын өрүтэ аһыһаахтык».

Ити курдук, научнай тэрүккэ олобуран, ытык кырдыаһастар, удыур балыксыттар аһагы көмөлөрүнэн, быһаччы кытылыларын Саһа куөлгэ балык ытыллан, тороһуа үөскүүр, күннээн күөнэхтиир уйгулаах усулуобуйага тэриллэрин, түбүктээх үлэ түмүктээх,

кэскиллээх буолбутун астына, дуоһуа биллибит.

Айымныны ааһан бараң аныгы кэмгэ Семен Тулааһынап анаардас бу «Саһа куөлгэ» кэпсээнин нэһилик, баһынай хаһаайыстыба баһылыктара остоһун араарбакка уура сылдан ааһар, сүбөлөтөр кинигэ оностон, быһааннаах үлэ бары ымыһыан — чымпыһын, кистэлэнин ситэри баһылаан, олоххо киллэрэллэрэ буоллар диммин барыа баһа санаабын тиздэбин.

Устуоруйаттан билгилэһэрээх, кэпсээнгэ ахтыллар бэрэссэдээтэл, Үлэ Кыһыл Знамята, Норуоттар доһордоһууларга уордьяннардаах, Саһа АССР норуот хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, Российскай Федерация балык ырамыһыланнаһын үтүөлээх үлэһитэ, Булун сройуонун Бочуоттаах гражданина, бэрт үгүс мэтээллэр, анал бэллээр кавалердара, өрөспүүбүлүкэтэри суолталаах персональнай пенсиснер Инокентий Иванович Винокуров (1924-2008) буолар.

1942 сыл күһөрү сайын Таатта сройуонугар Хара Алдан нэһилиэгэр 75 хаһаайыстыбалаах «Төрүттэни» тыа хаһаайыстыбатын колхуонун Фрону баһыһын хааччылар балык артыалыгар уларытан тэрийбиттэр. Саһа тэриллэбит балык артыалын бэрэссэдээтэлинэн Семен Данилович Афанасьев, солбуйааччынан Василий Данилович Старостин үлэһиттэрэ.

Оройуоннаабы сэлэит дьаһалынан, «Төрүттэни» колхуос 200-тэн таһа ынах суеһун оройун «Саһа олох», «Трудоей», «Бэрэһий күүһэ», «Лыһа» колхуостарга туох даһаны телебүрэ суох, буор босхо бэрэбэттэрэ.

1942 сыл күһүн, кыһын 30 туюна соһуна Хайыра эбэттээн, Кыһаах уонна Моһсорулоох харгыларыттан 43 туюна сыаһынары бултаан, судаарыстыбага туттарыттар.

И.И.Винокуров 1953-1955 сылларга «Төрүттэни» балык артыалын бэрэссэдээтэлэ.

1965 сылтан 2000 сыллаахха, пенсияга тахсар диири, 35 сыл устата «Арктика» балык колхуонун бэрэссэдээтэлинэн таһаарылаахтык үлэһиттэ, Өрөспүүбүкэ үчүгэй үлэһэтинэн киник биллибитэ-көстүбүтэ.

Аба дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии сылларыгар Чурапчы колхуостарын тус хоту балык бултааһыныгар көһөрүүлэрин алдархайа «Досор хоһууна» кэпсээнгэ кырдыктаахтык ойуулаһынан ааһаччы улаханник долгуа, харааста, ыһына ааһар.

Онно ааһабыт: «Роман оһоньор кэргэнэ Сөдүөрэ күрэнсийэн эрэр баттактаах, эр иһилии эрилкэй кизн харахтаах, сүрдээх хоһу, энгэркэй куластаах, бача кырдылар диири наһаа көнө унуохтаах, уһун курбуу эмээхсин.

«Ыйы ыдаан мунар баар буолар. Биэр күн чэрэтигэр муһууга киһи кэл туонара хайдах эрэ истээххэ куһаһан. Буолаары буолан аһар киһи, — дин — дин, чэй кутан, Курчатова остуолга ыһыда».

Эмээхсин ити кинэ аһар эрдэһинэ дьүөгэтинэн икки ыйы быһа олох иһин өлөр — тиллэр быһаһыктаах охсуһууга буһуу — хатыы, туһуур — мөккүөр ытылбаныгар, эрэй-мук талкытыгар имиллибит, ууну — уоту саһатынак, кыл имэрийэ ааспыт, сырдык-хараһа, үтүө-мөкү алтыһылыгар олоһо бухатыһын тэнэ, муһуу — быралгы барыы буһуһанын хабыллар хаба ортоһунан, киһи буолар дьылбалара тартаба буолуо, быһыһыны суолун таба тайанан, саһалы сатабылларынан, ийэ өйдөрө кинигийэн, мындырдык, төтөлө суох туораабыттарын, муһуур уһукка кыайылааһынан тахсыбыттарын, оһоһоһоһон оһорон, саас-саһынан сэнэргир.

Кэпсээн бүтүүтэ аһар эр бэрэ саһан-маһтайан, саһа аллайар: «Туһугар тустаахха — күн наһаа буолуо. Итинэн буоллаһына, эн хоһуунун, эн саһалыг баар буолан, доһорун тыһынаах орлупт — дин хайыы оһордо.

«Баһар, буолуо даһаны: Сөдүөрэ эмээхсин сүрдээх сэмэйдик мичээрэн ылла. — Ол туһунан Ольга бэйэтэ да маһтала улахан. Үнүрүүнү суругар да ону ахтыбыта».

Оттон «Билигин буһууттар» дин кэпсээн айгыр силик айылбаны араһаһылырга, байаһааһа хара тыа, быһааннаах эбэ баһыллар баһыһын, бултаан күндү түүлээгин, очмотоһу кэмгэ Канаадаһтан аһаһыллан, дойдун сиргэр санаарды тарһанан эрэр, аһаатары утумнаахтык олохсатар кэскиллээх өйү-санааны олоххо киллэрэргэ бизэ баһаарыһыны ыһыммат сэттис кылаас үөрэнээччигэ Миһа туһунан кэпсээн.

Кэпсээн оһоһоһа Миһа буһу хаһаайыстыбатын оройуоннаабы иниспиктэригэр Давыдовка аһаан ыһыт субуһурдук ис хоһоһоһоһа: «Таһаарыс

иниспиктэр! Миһа бизэ тыһы, биэр аһыһар аһаатардары тыһынаахтыы тутан дойдубар колхуостум куөлгүр ыһтан үөскэтиэхпин «онуллээх», — сурулуттан саһаланар. Биллэн турар, саһааһаччы уолһаан көһтөөх баһыһын толору өйдөөн, өйөөн, идэлээх киһи быһыһынан, ордух үөскүүн сөптөөх куөлгэрдээх сирдэргэ ытыһыны барыстааһынан, кэскиллээһинэн ааһан турабыт, — дин айылга уонна буһу туһунан хардарыта санаа үлэһитэн бараң, кэскиллээх сүбэлэри биэрэр. Сэнэргэһий түмүгэр: « — Мин эйгээх аһаатары тыһынаахтыы тутарга үөрүйэхтээх Игнатий оһоньору бизирим. Кини бийгээх бэрт үгүс араас буһу буһаһарга уонна тыһынаахтыы туһуһага элбэх сыратын бизирит, улахан дьөһүрдээх үтүөкэн кырдыаһас. Кини үөрүүнэн көмөлөһүө. Айылбаны харыстыр, буһу таһыһы киһини олус сөбүлээһин... онон оһоньору кытта таарыһа билит! Аһаатары тутан бараң, хайдах көрөр — хараһар туһунан өсөө сүбэлээһин. Кэлэ — бара билсэ сырты-дири Давыдов, Миһа бараары турдаһына».

Суруйааччы наһыһыны кэпсир: «Элбэх сыл оһорбут, элбэх хаары барааһыт Игнатий кырдыаһас буһа баһалаах оһоһо араас буһу дьикти түбэлтэлэрин тустарынан саас — саһыһын кэпсээн доһолто.

Чэйдээн бараң, эмиз кэпсэтэ — кэпсэтэ, күн киздэригэр диири аһаатары тутар уонна хаайар тэриллэрин суол — суол бэлэм оһортууллар».

Аар тайба байаһааһа буһута кырдыаһас аһар доһоруһар баһы үөрүйэхтээн көрдөрө, таһаа, үөрэтэ сыртыта:

«Туһаам, чэ, үчүгэйдик көр, — хайдах иһиллэрин, — Миһа, кэлэн киһэрэн, оһоньорун аһыгар туруран.

«Бу курдук иһар куолу... Тыһынаахтыы ыһар дьон быһыһынан иһиһит аһаатар хаһаһынан соһон, тимирэн тумнаһтан өлбөтүн иһи бу курдук быһатын кыһастык баһыһа. Оттон өлөрөддүү буһаһыһын маннык...» дин бэрт элбэһи кэпсии — кэпсии, оһоньор үчүгэйдик иһэн кэбистэ».

... Миһа аһаһыт аһаатардарын «карантин» дин аһтаан аһыһаах хонукка туруоран бараң, аһэтэ Никифор оһоньордуун уонна Михаил дин аһар буһуһуун Харыйалаахха тийэн кэллэлэр.

...Аһаатардарын ыһтан бүтэрэст, Миһа били маһыһын суруйбут суруһун туһуһунан дьон таһыгар кэлэр.

«Ыһыһыһыһыгар аһаа суруйдуһу. Ол судаарыстыба баһа буолуохтаах, — дин бараң, аһаан биэрэр.

«Үтүө дьыала суоллаах — истээх буолуохтаах, — дэһэ-дэһэ, Михаил оһоньордуун иһи баттыһыллар».

«Түбүктээх үлэ — түмүктээх» диниллэрини, кэпсээн түмүгэр Давыдов били, уол аһэтэ Никифор оһоньордуун саас ыһалааһыт аһаатардарын көрө-истэ Харыйалаах эһи иһи энгэринэн кэрийэн кэлэллэр. Оттон салгыы: ««Дэ, араһа, үчүгэй буолбуһут...»

«Көр эр, бу биллэһи ыччат сороһор улахан да киһи дэһиги өйдөөн — санаан онорбот, туһалаах кэрэ дьыалаһын онорон сөхтөрө...» — дин Никифор оһоньор...».

Айгыр — силик айылга туһунан умсугуулаах айымныны аһа оһорон, быһыры киһи биллэһи диири ордон кэлбит чэрэһтэ дэттэһим буолан, өбүгэ дьоммут өлбөт — сүппэт үтүө үгэһэтин, төрөөбүт — үөскээбит дойдуга, сиргэ-уоска, туһуһу айылтара хайдах курдук амараһа аһыһы, истин ийэһи хараһа харатын курдук харыстабыллаахтык сыһааннаһалларын суруйааччы уустаан — ураннаан, кэһэн — куйан тиздэбитин саһа-астына бэлэтиибит.

Кэрэхсэбиллээх кэпсээннээх сэрэхсэн сэнэһинит Семен Тулааһынап хорһун быһыһы, дойдуга, үлэһиһи үлэһэ, баһыһааһыт идэһэ муһура суох бэриниллээх буолуу, үрдүк эппистинэһ, киһи, доһор, таһаарыс туһугар кыһамны, туһаһыһыт туһуур, дьаһаардаах, дьуһуурдаах үтүө санаа, эрэллээх таһаһа туһунан айымныһыгар диригиник, иһэн-тоһон аһаһа, дьуһуһуһу, суруйан аһааһыһа хаалларбыта, үүнэр ыччаты, кэһэркэй көһуһуһуһу иһиһи — үөрэһиһи, эрһиһи сайыннарыһа, олох сарһыһыһыгар, туйах хатаһаһыһыгар аһамыһа, бу — барыһа, тус бэйэтэ уст даһаны сизбэт, уу даһаны ыһбат — өлбөддүһүт өйдөһуһуһу.

Егор ВИНУКОВ, философия наукатын хандыһаата, доцент, Норуоттар икки ардыларынааһы Наукалар Академияларын академига, Араһыһыһа философияһа уопастыһыһын чилиһиһи, Российскай Федерацияһа уонна Саһа Өрөспүүбүлүкэһин суруналыһыһарын Соһуһуһун чилиһиһи.

Хайгуур бэлчээжээ бүрэлдэхү графикта: 18 ч 00 м. Бэлчээжээ бүрэлдэхү: 16 ч 00 м. "Сахабачээ" автономнай тэрилтэтэ "Сага олох" хайгуур эрдээжээтэлэр 07.10.2021 с. ороотта бүтээтэнэ. ПУЭБ4. Хайгуур нэригээжээ бүрэлдэхү: бэлчээжээ тэжээр.